

Превенција експлоатације деце у југоисточној Европи

Дечје просјачење у Републици Србији

$385 - 102 = 283$
 $128 + 15 = 143$

Заштитник грађана
Ombudsman

Република Србија
Аутономна Покрајина Војводина
ПОКРАЈИНСКИ ОМБУДСМАН

Save the Children
Norway

C R O N S E E . o r g
The SEE Children's Ombudspersons' Network

**ПРЕВЕНЦИЈА ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ДЕЦЕ У
ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ**

ДЕЧЈЕ ПРОСЈАЧЕЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Издавач:

Заштитник грађана
Делиградска 16, 11000 Београд
www.zastitnik.rs

За издавача:

Саша Јанковић

Уредница:

Тамара Лукшић-Орландић

Пројектни партнер:

Удружење Центар за интеграцију младих, Београд

Аутори извештаја:

Наташа Јовић
Снежана Нешић
Филип Бирчанин
Горица Чолић

Лектор:

Јелена Дачковић

Штампа:

Standard 2

Тираж: 250

Реализацију овог пројекта помогла је норвешка организација Save the Children,
регионална канцеларија у Сарајеву.

Пројекат се одвијао у Републици Србији, Црној Гори и Републици Српској.

САДРЖАЈ

УВОД.....	5
ИСТРАЖИВАЊЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	
Циљеви и претпоставке истраживања.....	7
Методологија истраживања.....	8
ПОЈАМ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА.....	12
РАСПРОСТРАЊЕНОСТ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У СРБИЈИ.....	18
УЗРОЦИ И ФАКТОРИ РИЗИКА ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА.....	24
ПОСЛЕДИЦЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА.....	30
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ КОЈА ПРОСЈАЧЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	34
Дете које просјачи у улози извршиоца прекршаја.....	34
Дете које просјачи у улози жртве	
<i>Дете које просјачи у улози жртве казненог дела.....</i>	42
<i>Дете које просјачи у улози жртве злостављања и занемаривања.....</i>	45
Дете које просјачи као особа у стању социјалне потребе.....	47
Међународни инструменти.....	48
НАДЛЕЖНОСТИ И ПОСТУПАЊА ДРЖАВНОГ И НЕВЛАДИНОГ СЕКТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У СУЗБИЈАЊУ И ПРЕВЕНЦИЈИ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА	
Капацитети органа државне власти и организација цивилног друштва за рад на сузбијању и превенцији појаве дечјег просјачења.....	52
Надлежности и мере које државни органи и невладине организације предузимају у случајевима дечјег просјачења.....	54
Ефекти предузетих мера у случајевима дечјег просјачења и њихово праћење.....	62
Ефикасност законом прописаних мера.....	64

Сарадња унутар система државне власти и са невладиним сектором.....	65
Предлози за унапређење превенције дечјег просјачења и заштите деце која просјаче.....	71
ПРИОРИТЕТНИ ИЗАЗОВИ И ПРОБЛЕМИ У СУЗБИЈАЊУ И ПРЕВЕНЦИЈИ	
ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	76
Недостатак познавања и разумевања појаве и значаја дечјег просјачења.....	76
Недостатак евиденција и података о карактеристикама и распрострањености појаве дечјег просјачења.....	77
Недостатак разумевања узрока и фактора ризика дечјег просјачења.....	78
Недовољно разумевање круцијалног значаја раног узраста.....	79
Искљученост деце, њиховог мишљења и доприноса у разумевању, сузбијању и превенцији појаве дечјег просјачења.....	79
Недоступност и немогућност остваривања права овој групи деце у свим системима (правном, социјалном, здравственом, образовном, безбедносном).....	79
Недостатак активности на терену и пружање мера и услуга смањења штете деци чији је живот и рад повезан са улицом и бављењем просјачењем.....	80
Непотпун и неодговарајући правни оквир за сузбијање и превенцију дечјег просјачења.....	81
Недовољни капацитети, неодговарајуће надлежности и мере државног и невладиног сектора у сузбијању и превенцији дечјег просјачења.....	82
Недостатак мултидисциплинарне и интерсекторске сарадње и координације њиховог поступања.....	82
Недостатак сарадње између система који прописују стандарде и оних који их примењују.....	83
ПРЕПОРУКЕ.....	84

УВОД

Регионални пројекат „Превенција експлоатације деце у Југоисточној Европи“ започет је током 2011. године, уз подршку међународне организације Save the Children Norway.

Пројекат је израз посвећености и ангажовања институција омбудсмана на повећању капацитета и могућности за остваривање дечјих права у складу са Конвенцијом о правима детета УН, путем унапређења, повезивања и усклађивања регионалних система заштите деце од свих видова злостављања, занемаривања и насиља над њима, а посебно деце жртава експлоатације и деце изложене ризику да то постану.

Пројекат је усмерен на истраживање положаја детета које просјачи, а које су институције омбудсмана Републике Србије, АП Војводине, Републике Црне Горе и Омбудсмана за децу Републике Српске спровеле у својим државама, односно делу територије. На основу анализе прикупљених и већ расположивих података и информација о положају деце која просјаче, институције омбудсмана ће у закључцима утврдити приоритетне проблеме, а потом ће у препорукама указати на неопходне реформе и практичне кораке које релевантне државне институције треба да предузму у оквиру својих овлашћења и надлежности у циљу сузбијања и превенције појаве дечјег просјачења. У оквиру потребних реформи и организације цивилног друштва имаће простор за деловање у циљу свеобухватног решавања проблема просјачења деце.

ИСТРАЖИВАЊЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Овај извештај резултат је истраживања у Републици Србији, које је имало за циљ да отвори питање положаја деце која просјаче са аспеката постојећег правног оквира и мера заштите које овој деци обезбеђују надлежни органи и установе, укључујући и веома важну улогу коју имају организације цивилног друштва.

Циљеви и претпоставке истраживања

Истраживање је имало за циљ да се:

- утврди на који начин надлежни органи, установе и организације цивилног друштва виде и дефинишу појаву дечјег просјачења и његове узроке;
- сазнају ставови и процене надлежних органа, организација и установа о узроцима, обиму, распрострањености и последицама дечјег просјачења;
- анализира правни оквир (национални и међународни) и правни положај детета које просјачи;
- добију информације о томе како органи, установе и организације процењују своју надлежност у односу на децу која просјаче;
- прибаве подаци о мерама које се предузимају према деци која просјаче и њиховој ефикасности;
- чују предлози органа, установа и организација за унапређивање превенције и сузбијања појаве дечјег просјачења;
- размотре начини унапређења међусобне сарадње релевантних органа јавне власти, организација цивилног друштва и експерата, како би се обезбедио систематски, интерсекторски и мултидисциплинарни приступ сузбијању и превенцији ове појаве.

У дефинисању циљева и метода истраживања пошло се од следећих претпоставки:

- у Републици Србији не постоји јединствен стручни став о томе шта је дечје просјачење;
- дечје просјачење није уређено постојећим прописима Републике Србије;
- деци која просјаче правни систем није признао статус жртве експлоатације, насиља, злостављања и занемаривања;
- узроци дечјег просјачења су комплексни, али у Републици Србији нису на целовит начин истражени;

- не постоји евиденција деце која просјаче;
- не постоји адекватна сарадња надлежних органа, установа и организација у превенцији дечјег просјачења;
- мере које се предузимају нису системског карактера, не карактерише их холистички приступ, нити су ефикасне.

Методологија истраживања

Као носилац пројекта за Републику Србију, Заштитник грађана је, у партнерству са Центром за интеграцију младих из Београда (у даљем тексту: ЦИМ)¹, спровео истраживање на територији Републике Србије без Косова и Метохије током априла и маја 2011. године, док је у истом периоду на територији АП Војводине истраживање спровео Покрајински омбудсман у партнерству са ЦИМ.

Истраживање се одвијало у два правца: прикупљање и анализа података прибављених од деце која просјаче, њихових родитеља и представника органа јавне власти и организација цивилног друштва и анализа правног положаја детета које просјачи у прописима на националном нивоу и нивоима територијалне аутономије и локалне самоуправе.

У прикупљању и анализи података коришћени су квантитативни и квалитативни приступ. Технике прикупљања података су укључивале анкетно испитивање, групне и индивидуалне интервјуе.

За потребе анкете конструисана су три типа упитника: за стручњаке у установама социјалне заштите (центри за социјални рад и установе за смештај корисника, у даљем тексту СЗ), за стручњаке у полицијским управама и станицама (у даљем тексту ПУ) и за лица ангажована у невладиним организацијама (НВО).

Конструисана су два типа протокола за групне интервјуе: са децом и са родитељима, као и подсетник за индивидуалне интервјуе са стручњацима на националном нивоу.

Квантитативна анализа методом дескриптивне статистике и квалитативна анализа отворених одговора урађена је на укупно 182 упитника. Укупан број органа, установа и организација које су одговориле на упитнике је: 91 установа социјалне заштите, 81 полицијска управа и станица и 10 невладиних организација².

¹ Центар за интеграцију младих из Београда је удружење грађана чија је основна делатност пружање директне асистенције деци у ризику са фокусом на децу укључену у живот и/или рад на улици

² Са територије Србије без аутономних покрајина: 44 полицијских управа и станица, 49 установа социјалне заштите и пет невладиних организација; са територије АП Војводина: 37 полицијских управа и станица, 42 установе социјалне заштите и пет невладиних организација

Квалитативна анализа је извршена на транскриптима шест групних интервјуа са децом која просе (по два у Београду, Новом Саду и Нишу), на транскриптима интервјуа са родитељима деце која просе и транскриптима 6 групних интервјуа са запосленима у државним органима, установама и НВО³.

Заштитник грађана и ЦИМ организовали су четири групна интервјуа (два у Београду и два у Нишу), у којима су учествовали представници следећих органа, установа и организација:

- **установе социјалне заштите:** Градски центар за социјални рад Београд (одељења Нови Београд, Чукарица и Палилула), Центар за социјални рад Ниш, Центар за заштиту одојчади, деце и омладине Београд, Завод за васпитање деце и омладине – Прихватилиште и прихватна станица Београд, Дом за децу „Душко Радовић“ у Нишу, Завод за васпитање деце и омладине Ниш
- **полицијске управе:** Полицијска управа за град Београд, Полицијска управа Ниш
- **судови:** Виши суд у Београду, Основни суд у Нишу
- **локална самоуправа:** канцеларија Градског већника за социјалну заштиту Ниш, Секретаријат за социјалну заштиту Градске управе града Београда, Управа за дечју, социјалну и примарну здравствену заштиту Ниш, комунална полиције у Београду
- **независна тела:** Заштитник грађана града Ниша
- **здравствене установе:** Дом здравља Палилула (Београд)
- **образовне установе:** Основна школа „Бранко Пешић“ Београд
- **удружења грађана:** „Центар за права детета“ (Београд), „Регионални центар за мањине“ (Београд), „Дечји ромски центар“ (Београд), „Центар за помоћ деци“ (Ниш), Друштво за развој деце и младих „Отворени клуб“ (Ниш), Свратиште за „децу улице“ у Београду.

Покрајински омбудсман и Центар за интеграцију младих организовали су два групна интервјуа у Новом Саду, у којима су учествовали представници следећих органа, установа и организација:

- **органи АП:** Покрајински секретаријат за здравство, социјалну политику и демографију, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Покрајински завод за социјалну заштиту, Канцеларија за инклузију Рома Владе АП Војводине
- **установе социјалне заштите:** Центар за социјални рад у Новом Саду, Дом за децу без родитељског старања „Споменак“ у Панчеву, Дом за децу и омладину у Белој Цркви, Дом за децу ометену у развоју „Колевка“ у Суботици, СОС Дечје село „Др Милан Павловић“ у Сремској Каменици, Дома за децу и омладину „Мирослав Мика Антић“ у Сомбору
- **полицијске управе:** Полицијска управа Нови Сад
- **судови:** Прекршајни суд у Новом Саду, Прекршајни суд у Зрењанину

³ Квалитативну и квантитативну анализу урадила је др Смиљка Томановић, методолошкиња и редовна професорка на Филозофском факултету у Београду

- **образовне установе:** Школа за основно и средње образовање „Милан Петровић“ Нови Сад
- **удружења грађана:** Свратиште за „децу улице“ у Новом Саду, Хуманитарна организација „Каритас“, Ромски ресурсни центар при Екуменској хуманитарној организацији, Дневни центар за децу улице ЕХО и Војвођански ромски центар за демократију.

Индивидуални интервјуи обављени су са стручњацима Министарства рада и социјалне политике, Министарства унутрашњих послова (одељење за јавни ред и мир и одељење за борбу против трговине људима), Републичког завода за социјалну заштиту и удружења грађана „Центар за права детета“ из Београда.

Групни интервјуи са децом (укупно 13 деце у 3 групна интервјуа), спроведени су у Београду у просторијама Дневног центра за „децу улице“ на Новом Београду и у Нишу у просторијама Свратишта за „децу улице“ и Дома за децу „Душко Радовић“. Интервју са шест родитеља обављен је у Београду у неформалном насељу које се налази у близини комплекса „Белвил“. У групним и индивидуалним интервјуима у Свратишту у Новом Саду учествовало је укупно 11 деце.

Резултати комбиноване анализе у извештају су приказани у оквиру пет тема, које представљају димензије појаве дечјег просјачења:

- I одређење – дефиниција појма
- II обим и распрострањеност појаве и њено евидентирање;
- III узроци појаве (са идентификацијом фактора ризика);
- IV импликације и последице;
- V компетенције и овлашћења релевантних институција и организација, мере превенције и заштите које оне примењују и њихова међусобна сарадња, усклађеност и координација.

ПОЈАМ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА

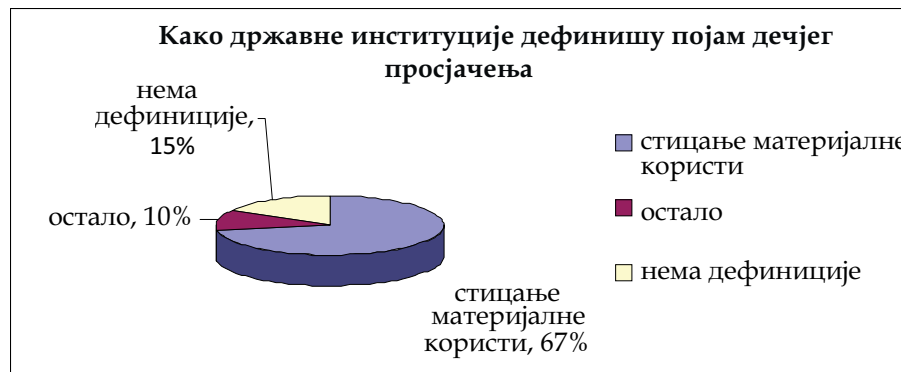
То је грозно да се проси дете, Ниш

Начин на који релевантни органи јавне власти и организације цивилног друштва које се баве децом, виде саму појаву дечјег просјачења, има посебну важност и одлучујући утицај на мере превенције и заштите које оне предузимају у сузбијању ове појаве.

Појам дечјег просјачења у законодавству Републике Србије не постоји, јер прописи не садрже норму која објашњава израз „просјачење“, нити се појава дечјег просјачења одваја од просјачења одраслих.

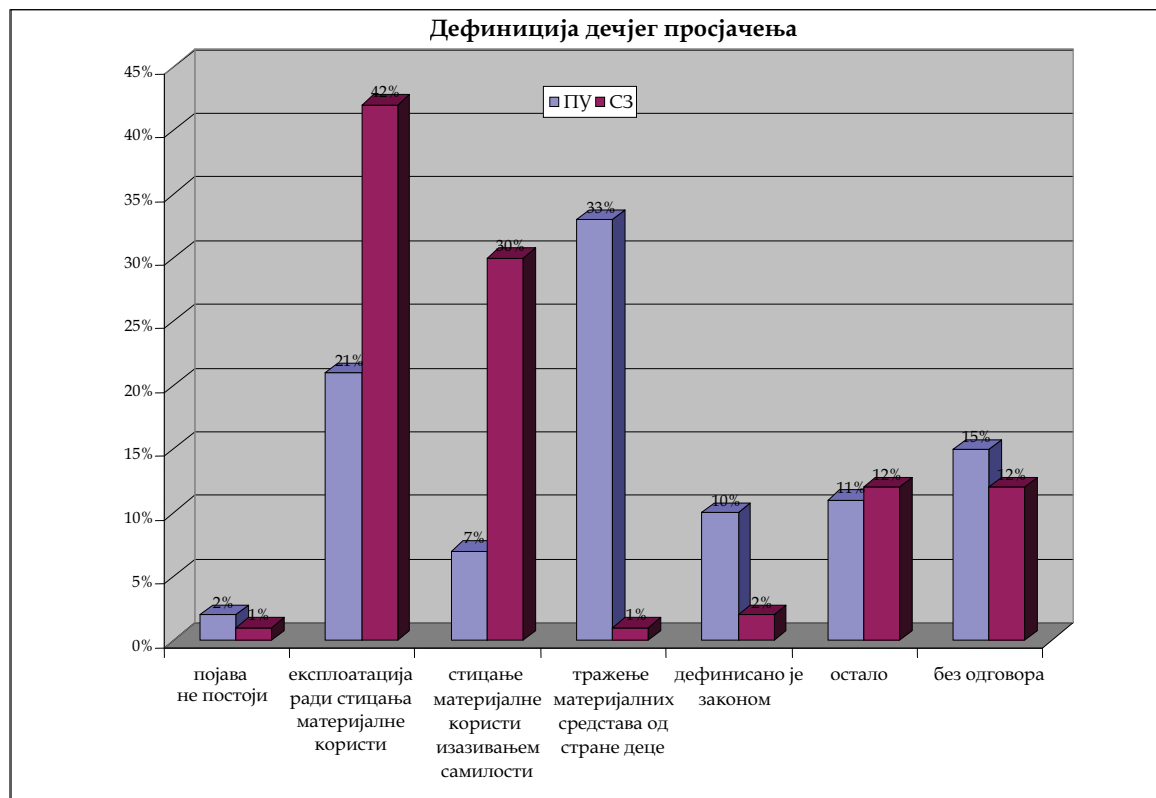
У прописима Републике Србије просјачење се појављује као начин вршења прекршаја (комуналног, против јавног реда и мира, итд); као циљ вршења кривичног дела (трговина људима, запуштање и злостављање малолетног лица); и као начин на који се врши забрањена радња према другом лицу (злоупотреба родитељског права). Дечје просјачење, за разлику од општег појма просјачења, може се једино препознати код кривичног дела Залуштање и злостављање малолетног лица, где је просјачење детета наведено као један од могућих циљева принуде од стране одрасле особе.

Унутар сектора извршне власти не постоји јасно и недвосмислено коришћење појма дечјег просјачења, а државни органи и установе које се баве децом значајно се међусобно разликују у погледу одређења ове појаве: чак 15% испитаних органа власти са овлашћењима да се баве децом није имало никакву или јасну дефиницију појаве просјачења; већина испитаних (67%) је дефинисала просјачење као начин стицања материјалне користи, било да дете непосредно тражи или стиче материјалну корист изазивањем самилости (35%), било да друга особа у ту сврху користи (експлоатише) дете (32%). (графикон бр. 1.)

Графикон 1

Међу одговорима представника СЗ издвојила су се, као најчешћа, два одговора: по једном, просјачење је експлоатација ради стицања материјалне користи (42%), по другом, просјачење представља стицање материјалне користи изазивањем самилости (30%) (графикон 2).

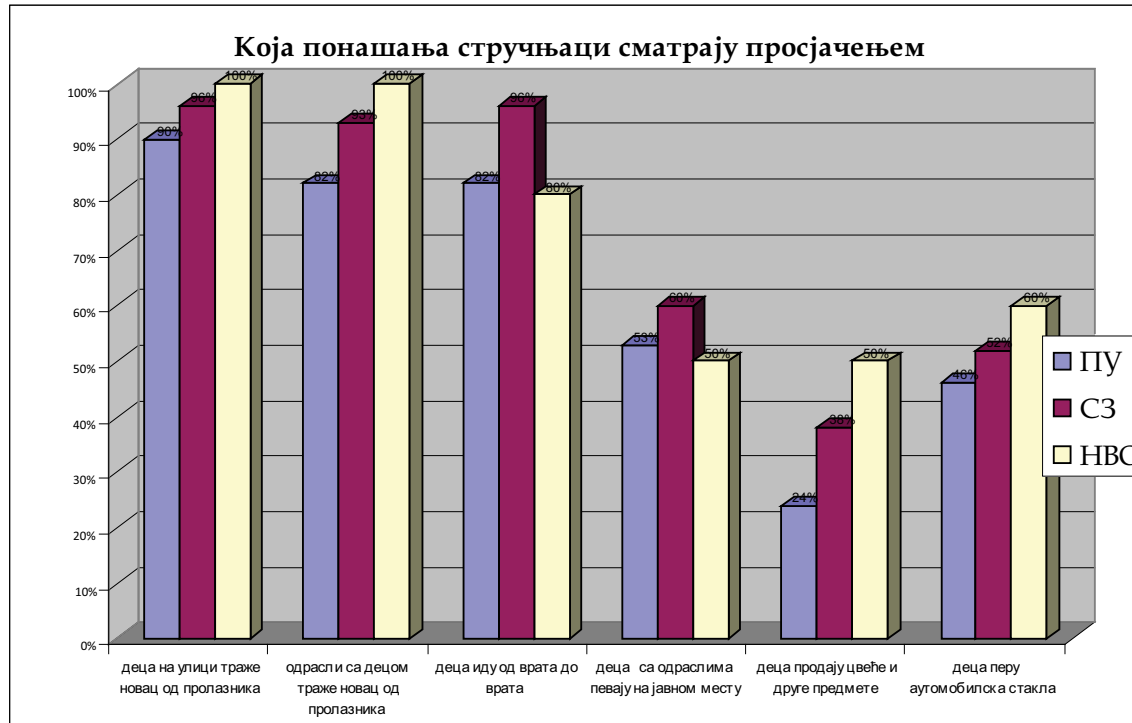

Графикон 2

Уочљива је значајна разлика у ставовима установа социјалне заштите и ставовима полицијских управа и станица. Представници система социјалне заштите закључују у дупло већем проценту (42%) у односу на полицију (21%) да је дечје просјачење **прибављање материјалних средстава експлоатацијом деце**. Полиција је у далеко већој мери склона да користи дефиницију дечјег просјачења као **тражење материјалних средстава од стране деце** (33%) (графикон 2.).

Веома мали број представника СЗ (1%) и ПУ (2%) давао је одговоре да појава не постоји. (графикон 2.)

Када се ради о конкретним радњама и активностима чије извршење представља просјачење, стручњаци органа, установа и организација указују да се просјачење врши на различите начине и да постоји широк спектар различитих облика понашања деце који се могу сматрати просјачењем. Постоје, међутим, разлике у одређивању стручњака која од ових активности заиста представља просјачење (графикон 3).

Графикон 3

Постоји висок степен сагласности о томе да тражење новца од стране детета или од стране одраслог са дететом, јесте просјачење. Постоји и међусобно слагање да је тражење новца просјачење, било да је оно систематско (врши се понављано и организовано) или успутно (врши се само повремено или ретко, тзв. „жицарење“)⁴.

⁴ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

Сагласност међу стручњацима, међутим, значајно опада када се ради о активностима које претпостављају пружање противуслуге за примљени новац: прање аутомобилских стакала, „упаркиравање“⁵, певање на јавним местима, продаја цвећа или других предмета, па и сакупљање секундарних сировина и њихова каснија продаја. Које понашање стручњаци и органи јавне власти у највећем броју случајева сматрају просјачењем, приказује графикон 3.

Представник једне НВО одговор је дефинисао као „поремећаје у понашању, углавном код дечака који просе код јавних објеката и од врата до врата“.

Деца праве разлику између „рада“ и „просјачења“. Прање аутомобилских стакала, продаја цвећа, „упаркиравање“, скупљање секундарних сировина (картона, папира, бакра), певање и свирање у јавном превозу или на јавним местима је у перцепцији деце – рад. Просјачење, међутим, није рад, „него само да имам неке паре“⁶, а деца га оцењују као непожељно понашање: „то је грозно да се проси. Срамота је“⁷. Деца се не баве само просјачењем, већ и „раде“, па су у стању да направе поређење зараде коју остваре просјачењем, односно „радом“:

- „Испитивач: Од чега има највише пара?

Дете: Од бакра. Бакар је најскупљи.

Дете: И од папира се заради. Скупљамо папир.

Испитивач: Да ли се више заради на семафору или од продаје папира?

Дете: Од папира.“⁸

Нека деца, међутим, наглашавају да се тим активностима баве из нужде и због сиромаштва:

„Ја никад нисам просио, разумеш, никад у животу... Направим 1000 динара за 3-4 сата на семафору ... Да ти кажем, ја сам најстарији. Не дирам млађе, нити их терам, боље да раде него да краду. Не тучем их, не дирам их. ... Па да ти кажем брате, ово што радим је мало глупо, разумеш? Глупаво је. Срамота је то. Али кад немаш, мораш нешто.“

Стручњаци имају различите ставове о томе да ли је потребно унети правну дефиницију просјачења у одговарајуће прописе. Већина сматра да је потребно дефинисати појам просјачења у прописима који просјачење утврђују као прекршајну радњу. Међутим, постоје и аргументовани ставови да би правним дефинисањем просјачења, деца која просјаче била додатно стигматизована и да би се учврстио досадашњи приступ појави дечјег просјачења који је криминализовао децу која се тиме баве и њихове родитеље, а без покушаја да се

⁵ Деца чувају место за паркирање и усмеравају возаче ка њему и за то добијају одређену накнаду чији износ зависи од воље и расположења самог возача

⁶ Групни интервју са децом у Београду

⁷ Групни интервју са децом у Нишу

⁸ Групни интервју са децом у Новом Саду

утврде и отклоне узроци дечјег просјачења: „Не можете очекивати од родитеља да они једини сносе терет одговорности...не мислим да је прекршајно законодавство и њихово кажњавање једино решење.⁹

Уколико се просјачење третира као облик злостављања и занемаривања детета, његово је правно дефинисање непотребно: суштина је у томе да је дете изложено злостављању и занемаривању, односно нежељеним и штетним утицајима (хладноћа, боравак на улици, одсуство образовања, ризици од насиља и повређивања, одсуство надзора одговорне одрасле особе, итд). При томе је од малог значаја којом се конкретно активношћу дете бави (просјачење, „рад“)¹⁰. Низ фактора утичу на одржавање ове појаве: културни обрасци групе, трансгенерацијско преношење модела понашања, другачији систем вредности и др¹¹.

⁹ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁰ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹¹ Групни интервју са стручњацима, Београд

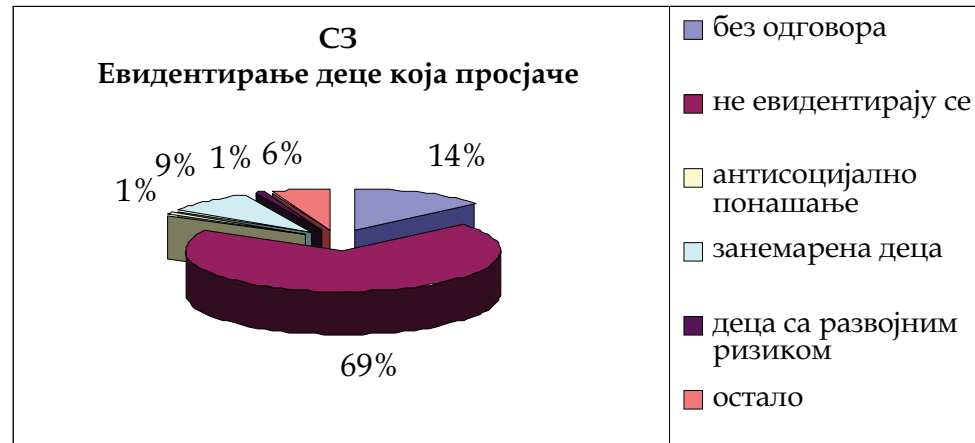

РАСПРОСТРАЊЕНОСТ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У СРБИЈИ

*Испитивач: Да ли има пуно деце која просе?
Дете: Да, да, има их доста.
Ниш*

Подаци надлежних институција и организација цивилног друштва о распрострањености и учесталости дечјег просјачења, као и одговарајућа и свеобухватна евиденција ове појаве, претпоставке су за добијање реалне слике о дечјем просјачењу.

Установе социјалне заштите у својим евиденцијама немају посебну категорију - дечје просјачење (па ни просјачење уопште). Стога се у највећем броју случајева, деца која просјаче и не евидентирају. У мањем броју установа социјалне заштите, деца која просјаче се евидентирају кроз већ постојеће категорије деце у ризику : антисоцијално понашање, занемарена деца, деца са развојним ризиком, остало (графикон 4).

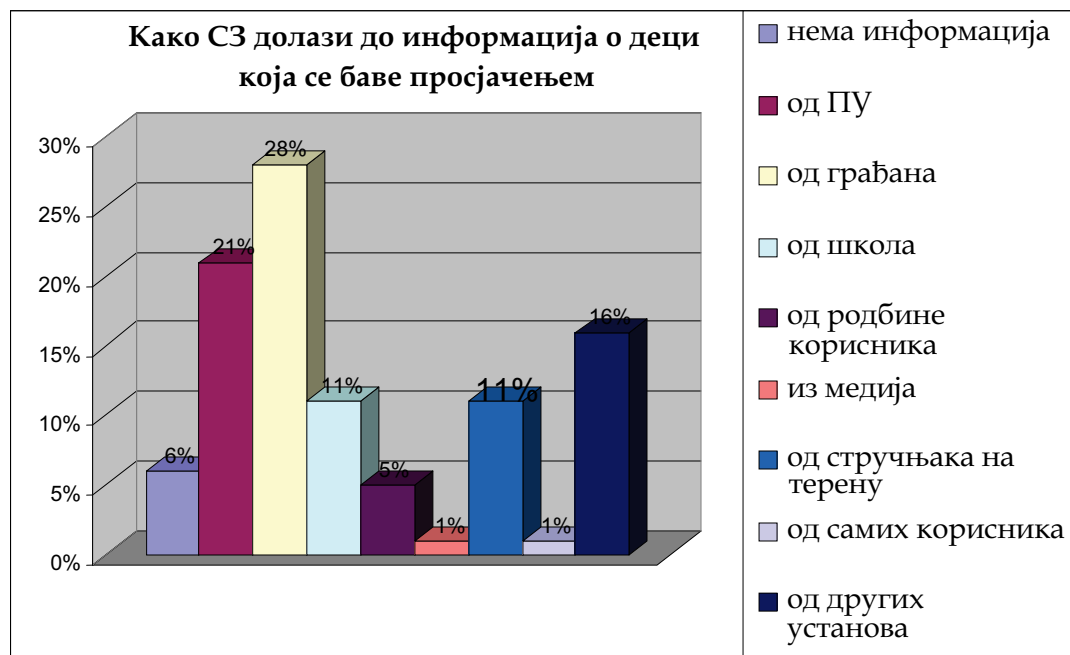
Графикон 4

Додатни разлог за одсуство евидентирања јесте и чињеница да је често реч о деци која су „правно невидљива“, односно нису уписана у матичне књиге рођених и немају никакву документацију која потврђује њихов идентитет.

Евидентирање појаве дечјег просјачења отежава непостојање јасног одређења ове појаве (различити органи, па и различити стручњаци у једном органу дечје просјачење дефинишу на различит начин), а просјачење деце неодвојиво је од дечјег „рада“ и експлоатације деце и преклапа се са њима.

Неке установе за смештај корисника – пре свега прихватилишта и прихватне станице - имају „интерне“ евиденције, укључујући и евиденцију деце која просјаче, уколико су била смештена у установи.

С обзиром на недостатак евиденција, податке о броју деце која просјаче установе социјалне заштите добијају на индиректан начин: кроз контакте са другим органима и установама, информацијама од грађана, од деце која просјаче и њихових родитеља и сродника (графикон 5).

Графикон 5

Коришћењем свих поменутих извора података, 35 установа социјалне заштите утврдило је да се просјачењем у току 2010. године бавило 225 деце.

Процене установа социјалне заштите варирају и од тога о којој је установи реч: оне које прихватају децу која просјаче имају податке о већем броју деце (30% од укупног броја корисника¹²), а податак Основне школе „Бранко Пешић“ у Београду, у коју су се – према досадашњој пракси - врло често уписивала деца из маргинализованих група, је да се између 50% и 60% њихових ученика бави просјачењем¹³.

Чак 91% полицијских управа и станица није дало одговор на питање како се евидентирају деца која просјаче, а тамо где постоје подаци о укупном броју поднетих прекршајних пријава због просјачења и скитничења¹⁴, није их могуће анализирати са становишта узраста починилаца прекршаја, због начина на који су евиденције полиције устројене.

Са друге стране, неке полицијске управе/станице – за своје потребе - евидентирају децу затечену у просјачењу :*“Тако пратимо ситуацију, да ли има нових, каква је ситуација, пратимо читаве породице, број чланова...”*¹⁵.

Ни други органи – пре свега комунална полиција у чијој је надлежности спречавање просјачења на јавним местима¹⁶ - немају податке о томе колико се деце на територијама њихових градова и општина бави просјачењем.

Евидентирање деце која просјаче отежава и чињеница да деца често просјаче у местима која нису истовремено и места њиховог пријављеног пребивалишта (уколико уопште и имају пријаву пребивалишта). Стручњаци констатују да постоји извесна гравитација деце која просјаче ка већим градовима и регионалним центрима, као што су Београд, Нови Сад и Ниш. Мобилност дечјег просјачења постоји и ка туристичким центрима (ка Златибору и потом ван граница Србије према Црној Гори и сл.), у зависности од туристичке сезоне.

Док стручњаци установа социјалне заштите закључују да се већина деце просјачењем ипак бави у сопственом граду (при томе треба узети обзир да су ови подаци СЗ односе на њихове кориснике, који се налазе на евиденцији због месне надлежности према територији пребивалишта/боравишта корисника), полиција указује и на миграције и просјачење становништва због сиромаштва:

*- „Ја долазим из одсека који се бави сузбијањем просјачења и скитње и свега осталог. Тачан број деце улице не може се утврдити. Зашто? Један од разлога је кретање становништва. Долазе нпр. породице из других градова за време Универзијаде, долазе да зараде новац, да зараде за хлеб. Они некада морају да отхране породицу...”*¹⁷.

¹² Податак су изнели стручњаци Завода за васпитање деце и омладине у Београду

¹³ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁴ 827 за 2009. годину, 625 за 2010. год, 160 за период јануар – април 2011. год. Податак добијен на индивидуалном интервјуу са представником МУП

¹⁵ Групни интервју са стручњацима, Ниш

¹⁶ Чл. 6. Одлуке о комуналној полицији, “Сл. лист града Београда”, бр. 6/2010. Одлуке сличне или исте садржине донели су и други градови (Краљево, Пожаревац, и др.)

¹⁷ Групни интервју са стручњацима, Београд

Анализа података добијених од С3 о 110 деце која просјаче упућује да се дечаци више баве просјачењем од девојчица - 69% је дечака и 31% девојчица (графикон бр. 6).

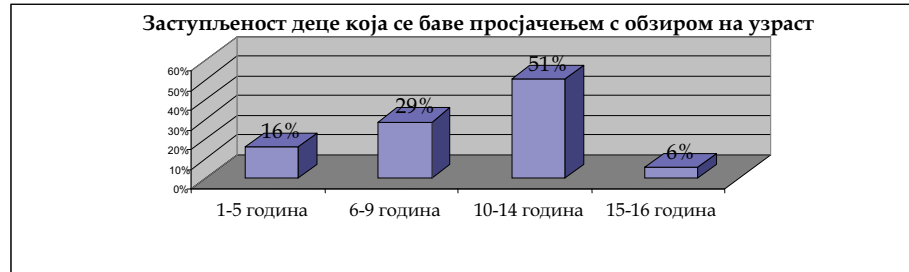

Графикон 6

Такође, половина ове деце су узраста 10 – 14 година. Међутим, чак 45% деце укључене у просјачење је старости од годину дана до 10 година (графикон 7 и 8).

Графикон 7

Графикон 8

Невладине организације које су у директном контакту са „децом улице“ и децом која просјаче, попут свратишта за децу улице, воде прецизније евиденције о својим корисницима, а њихови подаци указују да се 70% њих бави (и) просјачењем. Евиденције свратишта дају и податак да је 2/3 деце која просјаче мушког пола. На основу свог искуства у теренском раду ове организације сведоче о истој дистрибуцији годишта деце која просе.

Треба узети у обзир да наведене организације пружају своје услуге деци улице и деци која просјаче на принципу добровољности и самоиницијативног обраћања детета, тако да су млађа деца, укључена у просјачење, најчешће у пратњи одрасле особе и нису у могућности да се обрате овим организацијама за њихове услуге.

Друге невладине организације, које не воде евиденције деце која просјаче, имају мање директних и индиректних података о броју деце која просјаче, па наводе да: на територији Београда просјачи између 250 и 300 деце, у Суботици 20, Кикинди између 15 и 20, на територији општине Бечеј око 60 и на територији општине Ада 30.

Изјаве деце и родитеља потврђују податак да се просјачењем баве претежно деца млађег узраста:

- „Испитивач: А са колико година сте почели да просите?
Деца: Са 10“¹⁸;
- „Па они највише просе од 9 до 12 година“¹⁹
- „...него зато што смо велики, па на семафорима и улицама неће да нам дају паре, ту дају само малој деци“²⁰

¹⁸ групни интервју са децом, Београд

¹⁹ групни интервју са родитељима, Београд

²⁰ групни интервју са децом, Нови Сад

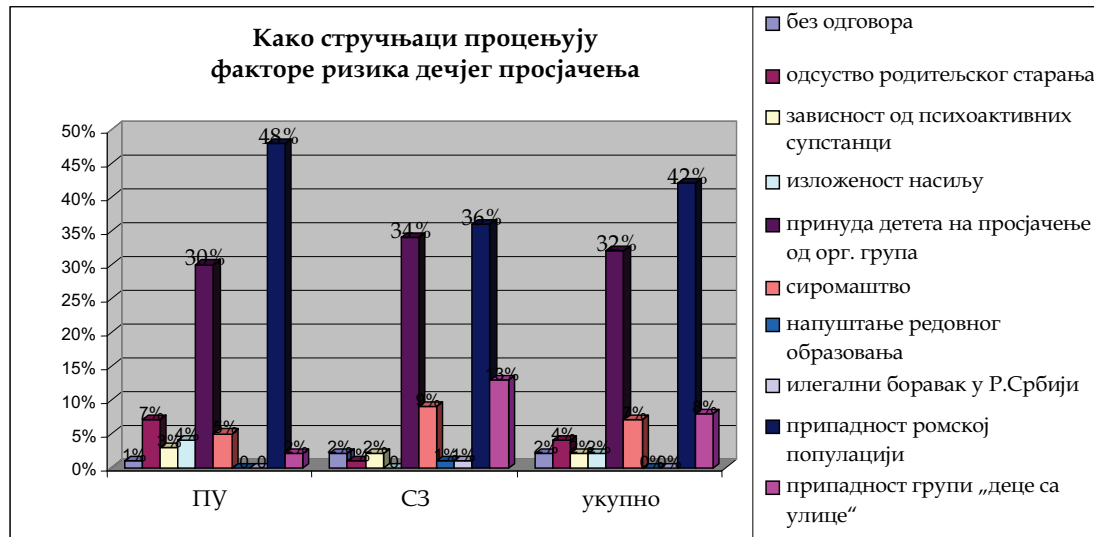

УЗРОЦИ И ФАКТОРИ РИЗИКА ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА

*То је било пре 6 година, имао сам 6 година,
кући нисмо имали ни динара
дете, Београд*

Међу стручњацима органа, установа и организације цивилног друштва постоји значајно слагање у процени који су превалентни фактори ризика дечјег просјачења. Припадност ромској етничкој групи (42%), принуда детета на просјачење од стране организоване групе (32%) су основни фактори ризика (укупно чине 74%) које истичу државни органи, установе и организације цивилног друштва.

Скоро је уједначено мишљење представника полиције и установа социјалне заштите да су најзначајнији и најутицајнији фактори ризика припадност ромској етничкој групи и принуда детета на просјачење; док утицај сиромаштва (7%), припадност групи деце улице (8%) и одсуство родитељског старања (4%) заузимају знатно ниже место у рангирању фактора ризика. (графикон 9).

Графикон 9

Невладине организације припадност ромској етничкој групи и принуду детета на просјачење од стране организованих група такође дефинишу као најзначајније факторе ризика; иза тога следе припадност групи деце улице, зависност од психоактивних супстанци и сиромаштво.

Представници организација и установа које долазе у непосредни контакт са децом која просјаче, на основу свог искуства изводе закључак да су чак 90% деце која просјаче жртве експлоатације и да су на то принуђена или упућена од стране (најчешће) својих породица²¹. Неке организације које се баве децом која просјаче сведоче о развијању осећања одговорности код деце за своју и егзистенцију своје породице, што временом постаје основни покретачки фактор њиховог просјачења и „рада“.

Уочљива је разлика у перцепцији фактора ризика полицијских службеника у поређењу са осталим стручњацима, било да су представници органа власти било из НВО. Према ставовима полиције, припадност ромској етничкој групи по свом утицају на развијање појаве дечјег просјачења далеко превазилази све остале факторе. Код стручњака из система социјалне заштите, принуда и припадност ромској етничкој групи имају скоро уједначен утицај.

Сиромаштво се сматра додатним фактором ризика за развијање дечјег просјачења; само сиромаштво неће бити основни узрок, али уколико прати основне факторе значајно ће допринети започињању просјачења код деце. Овакав став стручњака веома је различит од онога што говоре деца која просјаче - да је сиромаштво повод да се започне са просјачењем, али и допринеси да се овакво понашање понавља и учвршћује. За ову децу просјачење није пожељна активност, али *“кад немаш, мораш нешто”*²²:

- *„Нисмо имали паре за јело и отишли смо на паркинг...”*²³;
- *„...кад хоћу себи нешто да купим, или за брата 100 динара за школу”*²⁴;
- *“Не идем ја често. Само кад треба да идем у школу, па мој тата нема паре да ми да, ја онда одем зарадим 100-200 кинти”*²⁵;
- *„Наша деца просе од муке”*²⁶;
- *„Али мора дете да проси кад нема да једе. Шта да ради кад устане ујутру и нема шта да поједе”*²⁷.

Просјачење је начин на који деца обезбеђују новац за себе и своје потребе...

- *„да купим нешто слатко“;*
- *„за играоницу”*²⁸,

²¹ Групни интервју са стручњацима, Београд, Нови Сад

²² Групни интервју са децом, Ниш

²³ Групни интервју са децом, Београд

²⁴ Групни интервју са децом, Београд

²⁵ Групни интервју са децом, Београд

²⁶ Групни интервју са родитељима, Београд

²⁷ Групни интервју са родитељима, Београд

²⁸ Групни интервју са децом, Нови Сад

...али и за породицу:

- „ја дам мами за сестру, за млеко, хлеб. Понеки пут кад немамо, ја изађем па нађем паре“²⁹;
- „и ја мојој мами купим шта је потребно да поједе и попије, а остатак оставим за себе“³⁰;
- „ја дајем паре родитељима кад немају, знам кад немају“³¹.

Деца, међутим, указују и на још један фактор који, можда, није иницијалан за почетак просјачења, али је веома значајан за његово одржавање. Реч је о чињеници да деца, просјачењем и „радом“, самостално задовољавају део својих потреба:

- „Ако ми затребају паре за нешто слатко или да идем у играоницу, ја... напросим ...“;
- „Углавном потрошим све на себе. Купујемо сок, грицкалице, идемо у играонице..“³².

Престанак просјачења и „рада“ за децу може значити не само немогућност да своје потребе задовоље на начин и у мери како су то чинили, већ и губитак самосталности коју су имали у располагању „зарађеним“ новцем – или макар његовим делом. О чињеници да је деци која просјаче тешко да прекину са просјачењем, сведоче и установе у којима су деца била смештена: „Јако је занимљиво да деца која су се бавила просјачењем и након смештаја у установу социјалне заштите настављају да се баве просјачењем, што мени никада неће бити јасно. То су деца која имају шта да обуку, да једу, где да спавају, средства за хигијену, џепарац, али ми немамо начин да их одвикнемо од тога“³³. Ипак, ставови деце, отвореније или мање отворено изражени у разговорима, упућују да „рад“ и просјачење нису дугорочан избор деце:

- „Дете: Морам да завршим школу. Волим да идем.
Дете: И ја много волим да идем“;
- „Ја бих волео да будем полицајац“;
- „Аутомеханичар“
- „Ја бих волео да будем фризер“; за то треба „да идем у школу, на курс, целу школу да завршим, а онда идем да полажем“³⁴.

Ставови породице детета које просјачи и однос државе према дечјем просјачењу – према оценама стручњака – значајни су фактори који подстичу дечје просјачење. Породице су „неосвешћене“, „социјално запуштене“, „не вреднују образовање“, а модел таквог

²⁹ Групни интервју са децом, Београд

³⁰ Групни интервју са децом, Нови Сад

³¹ Групни интервју са децом, Ниш

³² Групни интервју са децом, Нови Сад

³³ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

³⁴ Групни интервју са децом, Београд

понашања се преноси са генерације на генерацију: „Родитељи се врте у кругу необразовања и сиромаштва. Више од 70% нема завршену основну школу, а мислим да их око 40% никад није ни уписано у школу...немају документацију, немају занимање...“³⁵.

Са друге стране, држава је „запустила проблем на нивоу превенције и заштите“, „системи су неповезани, институције немају довољно капацитета“, а систем социјалне заштите је „крут, бирократски ригидан и има непријатељски однос према корисницима“³⁶. Деца која просјаче и њихове породице суочавају се са немогућношћу добијања докумената и уписивањем деце у матичне књиге рођених и последично, немогућношћу остваривања права из здравствене и социјалне заштите.

Родитељи су – у најмању руку – сагласни да њихова деца просјаче:

- „Испитивач: А шта вам кажу родитељи за прошење?

Деца(углас): Ништа, шта ће да кажу“³⁷;

- „Мене кад види моја мама, она почне да плаче. Она каже: Ја те сине не шаљем али ти кад видиш да нема пара, ти одеш сама“³⁸;

- „Сва деца која ходају излазе на улицу да просе“³⁹;

- „Кад тражи паре а ја немам да му дам, он оде па проси тако..“⁴⁰

- „...али мора дете да проси кад нема да једе. Шта да ради кад устане ујутру и нема шта да поједе“⁴¹.

Изјаве деце указују да их родитељи и упућују да „раде“ или просе:

- „Кажу: Сине, немамо паре, идите, радите“⁴²;

- „...а њега шаљу његови родитељи!“⁴³;

- „Мама ми је рекла да идем са сином од старије сестре на паркинг да просимо“⁴⁴.

Постоје и сведочења о родитељској принуди и експлоатацији деце:

³⁵ Групни интервју са стручњацима, Ниш

³⁶ Групни интервју са стручњацима, Београд

³⁷ Групни интервју са децом, Нови Сад

³⁸ Групни интервју са децом, Београд

³⁹ Групни интервју са родитељима, Београд

⁴⁰ Групни интервју са родитељима, Београд

⁴¹ Групни интервју са родитељима, Београд

⁴² Групни интервју са децом, Београд

⁴³ Групни интервју са децом, Београд

⁴⁴ Групни интервју са децом, Нови Сад

- „он седи ту цео дан, пије из флаше, и чека паре“⁴⁵;
- „Испитивач: Да ли је тебе цимала кева да просиш?
Дете: Па да, била ме због тога“⁴⁶;
- „Па дођу тако родитељи..узму им паре“⁴⁷
- „Дете: Па они раде ту цео дан, узму до 20 еура и морају да дају родитељима све. Можда мало сакрију ако хоће нешто себи да купе.
Испитивач: Ако донесу 500 дин да ли их малтретирају?
Дете: Па не, него им кажу да направе још толико, јер није довољно“⁴⁸.

Почетак просјачења је најчешће везан за непосредно окружење детета: дете учи да просјачи од браће, сестара и вршњака у окружењу, а у просјачењу је од стране породице, вршњачке и сродничке групе подржавано:

- „То је било пре 6 година, имао сам 6 година, кући нисмо имали ни динара.
Видео сам од једног другара како се то ради“⁴⁹;
- „...па ме један другар покупио и питао ме да идемо на улицу да то радимо, и ја сам пристао јер нисам знао шта је то“⁵⁰;
- „Били су ми ту другари, кажу да имају паре и онда сам и ја пробао, паркирао сам ауто“⁵¹;
- „Моја сестра је просила...ја сам научио од ње“⁵²;
- „рекла сам јој: Ако твоја деца иду да просе, моју да не вуку на то!“⁵³

⁴⁵ Групни интервју са родитељима, Београд

⁴⁶ Групни интервју са децом, Ниш

⁴⁷ Групни интервју са децом, Ниш

⁴⁸ Групни интервју са децом, Ниш

⁴⁹ Групни интервју са децом, Београд

⁵⁰ Групни интервју са децом, Нови Сад

⁵¹ Групни интервју са децом, Нови Сад

⁵² Групни интервју са децом, Нови Сад

⁵³ Групни интервју са родитељима, Београд

ПОСЛЕДИЦЕ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА

*Десило ми се да ме један човек изубијао од батина
зато што сам му тражио паре
дете, Нови Сад*

Угроженост живота и физичког здравља детета које просјачи издвајају се као најочљивије последице дечјег просјачења – о томе говоре и деца, и родитељи и представници органа, установа и невладиних организација. Деца су у сталном ризику због дуготрајног боравка на улици и изложености различитим временским утицајима (немају одговарајућу гардеробу, ни заштиту од кише, ветра, високих температура лети, а зими од велике хладноће, итд)...

- „Ако оно има 10 година и на минус десет је негде напољу, потпуно је небитно, оно је дете које је угрожено“⁵⁴;

...од повређивања у саобраћају...

- „Колико пута смо само имали случајеве гажења просјака на семафорима зато што су физички неочљиви“⁵⁵;
- „Ја сам просио на семафору и пијан човек у ауту ми је стао точком на ногу“⁵⁶;
- “Мог сина су ударила кола, на семафору“⁵⁷;

...и насиља:

- „Мене је један човек позвао из аута и рекао ми да ће ми дати паре, кад сам пришао, напрскао ми је спреј у очи“;
- “Десило ми се да ме један човек изубијао од батина зато што сам му тражио паре“⁵⁸;
- “Буде пуцњаве па се сакријемо“⁵⁹;
- „Има оних који бесне, они који не воле Роме“⁶⁰.

⁵⁴ Групни интервју са стручњацима, Београд

⁵⁵ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

⁵⁶ Групни интервју са децом, Нови Сад

⁵⁷ Групни интервју са родитељима, Београд

⁵⁸ Групни интервју са децом, Нови Сад

⁵⁹ Групни интервју са децом, Београд

⁶⁰ Групни интервју са децом, Београд

Постоје и подаци о жигосању и сакаћењу деце за потребе организованог просјачења⁶¹.

Ово нису једине последице: дечје просјачење повезано је са дечјом проституцијом...

- *“Већина деце која просе на улици се бави и проституцијом... Од 14 година већ имате проститутки..., али да се разумемо - и дечака и девојчица”*⁶²,

...коришћењем психоактивних супстанци...

- *„...конзумирају дрогу, почев од лепка...”*⁶³;

- *„просимо кад нам се ћефне, кад немамо паре, за лепак..”*⁶⁴

...и укључивањем деце у вршење кривичних дела:

- *„деца до неког узраста просе, перу стакла..., да би касније вршили кривична дела”*⁶⁵;

- *„Имамо јако много примера деце која су увучена да буду дилери, врло су погодни, постану овисници, то им је добар начин да дођу до неких минималних средстава”*⁶⁶.

Деца која просјаче остају ускраћена за период детињства, јер је од раног узраста на њих преваљен значајан део одговорности за сопствену егзистенцију и егзистенцију њихових најближих.

Посебан ризик за децу која просјаче је да постану жртве трговине људима. Стручњаци указују на мобилност деце која просјаче, нарочито ка туристичким центрима у и ван Републике Србије (стручњаци помињу Златибор и Црну Гору, као и повећан број деце која просјаче у Београду за време атрактивних и високо посећених манифестација, као што је била Универзијада 2009. године). Како Закон о заштити државне границе⁶⁷ не садржи посебне одредбе о начину на који дете прелази државну границу, не постоји сметња да дете које просјачи са важећом путном исправом, само или у пратњи особе која му није родитељ, старатељ, односно законски заступник, пређе државну границу и напусти/уђе на територију Републике Србије.

⁶¹ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

⁶² Групни интервју са стручњацима, Београд

⁶³ Групни интервју са стручњацима, Београд

⁶⁴ Групни интервју са децом, Нови Сад

⁶⁵ Групни интервју са стручњацима, Београд

⁶⁶ Групни интервју са стручњацима, Београд

⁶⁷ „Сл. гласник РС”, бр. 97/08

И сама деца која просјаче имају увид у такве опасности:

- „На семафору може неко да те украде“⁶⁸.

- „Мене је питао један човек из аудија са затамњеним стаклима где живим и хоћу ли да радим за њега. Рекао сам да ми не пада на памет. Рекао ми је да ћу имати бољи живот, а ја сам још тада знао да они краду децу, секу их, продају бубреге. Изашао је из аута да ме јури, али наишао је пандур“⁶⁹.

⁶⁸ Групни интервју са децом, Београд

⁶⁹ Групни интервју са децом, Нови Сад

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ КОЈА ПРОСЈАЧЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

*Моја мама прима социјално, зато се моја мама
плаши да ме не ухвате, јер ме онда неће пустити
дете, Београд*

Дете које просјачи може се, у домаћем законодавству, наћи у положају:

- 1) извршиоца казненог дела (прекршаја);
- 2) жртве
 - а) казненог дела (оштећени) и
 - б) злостављања и занемаривања;
- 3) лица у стању социјалне потребе.

За потребе овог извештаја, појам "дете" означава особу млађу од 18 година.

Дете које просјачи у улози извршиоца прекршаја

Материјално право

Закон о јавном реду и миру (ЗЈРМ)⁷⁰ је као елемент јавног реда и мира унео и „права малолетника на заштиту“⁷¹. Закон користи израз "малолетник", али значење овог израза није дефинисано. Сходном применом Кривичног законика, израз означава лице „које је навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година“⁷².

Просјачење је по одредбама овог закона прекршај - угрожавање спокојства грађана и ремећење јавног реда и мира („*Ко просјачењем... угрожава спокојство грађана или ремети јавни ред и мир*“⁷³), а Закон прописује и одговорност родитеља, односно староца детета које изврши прекршај из овог закона (дакле, и прекршај чија је радња извршења просјачење), уколико је прекршај који је дете извршило последица пропуштања надзора над њим, а родитељ/старалац је био у могућности да надзор врши⁷⁴.

⁷⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - др. закон и 85/2005 - др. закон

⁷¹ чл. 1. ЗЈРМ

⁷² чл. 112. Кривичног законика

⁷³ чл. 12. ЗЈРМ

⁷⁴ чл. 20 ЗЈРМ

Поред просјачења, ЗЈРМ санкционише и „скитничење“⁷⁵, не дефинишући овај појам. У упоредноправној литератури, уочава се да су ова два појма била чврсто повезана (на пример, у *Закону о скитњи*⁷⁶ Републике Ирске појам „скитничење“ обухвата и „просјачење“). У прописима Републике Србије, скитничење и просјачење представљају два облика друштвено непожељних радњи (било као кажњивих, било као понашања особе у стању социјалне потребе). Законски текстови и текстови подзаконских аката често ова два појма повезују (често се могу наћи као синтагма "просјачење и скитничење") одређујући их као радње које захтевају истоврсну реакцију друштва и државе (било репресивну, било заштитну).

Просјачење као прекршај прописано је и низом подзаконских аката: подзаконским актима који уређују саобраћај⁷⁷ одлукама јединица локалне самоуправе о јавном односно линијском превозу⁷⁸, одлукама јединица локалне самоуправе о гробљима и сахрањивању⁷⁹, и др.

Процесно право и поступање надлежних органа

- Појам детета

Дете је у Кривичном законнику (КЗ)⁸⁰ обухваћено са три различита законска израза: „малолетно лице“ – дете узраста од 0 до 18 година; „дете“ – дете узраста 0 до 14 година; малолетник – дете узраста 14 – 18 година, с тим што се ова група деце (малолетника) према узрасту дели на „млађе малолетнике“ – децу узраста 14 – 16 година и „старије малолетнике“ – децу узраста од 16 до 18 година. Исту класификацију деце уз задржавање истих законских израза има и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМ)⁸¹. Закон о прекршајима (ЗОП)⁸² користи изразе „дете“ и „малолетник“ и „малолетно лице“ али не дефинише значење ових појмова. Како закон предвиђа сходну примену ЗМ, то се и одредбе тог закона којима се дефинишу појмови дете, малолетник и малолетно лице примењују и на Закон о прекршајима. Изразе „малолетник“, „дете“ и „малолетно лице“ без законске дефиниције ових израза користе и Закон о полицији, Правилник о начину обављања полицијских послова и Правилник о полицијским овлашћењима. Упутство о о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима дефинише ове појмове на начин како је то учињено Кривичним закоником и Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

⁷⁵ чл. 12. ЗЈРМ

⁷⁶ http://www.lawreform.ie/_fileupload/Reports/rVagrancy.htm

⁷⁷ Правилник о унутрашњем реду у железничком саобраћају (Сл. лист СРЈ", бр. 16/2000 и "Сл. лист СЦГ", бр. 1/2003 - Уставна повеља)

⁷⁸ Одлука о јавном линијском превозу путника на територији града Београда, ("Сл. лист града Београда", бр. 61/2009 и 10/2011)

⁷⁹ Нпр. Одлука о гробљима и сахрањивању коју је донела Скупштина града Крушевца (Сл. лист града Крушевца", бр. 1/2009 и 2/2009)

⁸⁰ „Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009

⁸¹ „Сл. гласник РС" бр. 85/05

⁸² „Сл. гласник РС", бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009

- Надлежност полиције и полицијска овлашћења

Одржавање јавног реда и мира и спречавање, откривање и расветљавање прекршаја представљају полицијске послове, сходно одредбама Закона о полицији (ЗП)⁸³. Примена неких полицијских овлашћења модификована је када су она усмерена према деци („малолетницима“, „малолетним лицима“, „деци“).

Полицијска овлашћења према детету може да примени само овлашћено службено лице посебно оспособљено за рад са децом, а само изузетно „друго овлашћено службено лице ако због околности случаја не може да поступа овлашћено службено лице посебно оспособљено за рад са малолетницима“. Полицијска овлашћења примењују се у присуству родитеља или старатеља, односно – ако су родитељи/старатељи недоступни – у присуству представника органа старатељства. Изузетак од овог правила су „посебне околности или неодложност поступања“. Поред тога, присуство представника органа старатељства може бити потребно и када су родитељи/старатељи детета доступни, али би њихово „присуство било штетно по малолетника у случајевима насиља у породици или сличним, или би их толико иритирало да би у великој мери угрозило извршење полицијског задатка“. Уколико није могуће обезбедити ни присуство родитеља/старатеља, ни присуство представника органа старатељства, полицијско овлашћење према детету примениће се у присуству „другог пословно способног лица са искуством у раду са малолетницима, које није запослено у полицији или умешано у случај“⁸⁴.

Употреба палице и средстава за везивање није дозвољена у односу на децу млађу од 14 година⁸⁵, а употреба ватреног оружја није дозвољена против детета, осим у случају када је то једини начин за одбрану од непосредног напада или опасности⁸⁶.

Са становишта детета које просјачи, веома је значајан начин на који је уређено полицијско овлашћење довођења лица. Лице се доводи на основу писане наредбе суда, односно налога по закључку о привођењу донетог у управном поступку⁸⁷. Изузетно, без писаног налога може се довести лице чији је идентитет потребно утврдити или лице за којим је расписана потерница или када су испуњени услови за одређивање задржавања лицу. Ове се одредбе примењују на сва лица, без обзира на узраст, с обзиром да ЗП не садржи посебне одредбе о вршењу овог полицијског овлашћења према детету. Правилник о полицијским овлашћењима прописује да "довођење малолетника спроводе полицијски службеници без униформе и службеним возилом без ознака полиције, изузев у случају када су испуњени услови за довођење лица без писаног налога"⁸⁸.

⁸³ „Сл. гласник РС“, бр. 101/2005 и 63/2009 - одлука УС

⁸⁴ чл. 38. ЗП

⁸⁵ чл. 89. и 90. ЗП

⁸⁶ чл. 107. ЗП

⁸⁷ чл. 49. ЗП

⁸⁸ чл. 25. Правилника

Тражење (прикупљање) обавештења од детета полиција врши „у присуству родитеља, усвојиоца, односно староца“. Прикупљање обавештења обавља полицијски службеник који је стекао посебна знања из области права детета и преступништва младих⁸⁹.

Задржавање је радња полиције којом се ограничава слобода и кретање лица, а на основу решења које полиција доноси, и појављује се у два облика: као радња преткривичном поступку уређена Законом о кривичном поступку (ЗКП)⁹⁰ и као полицијско овлашћење уређено Законом о полицији:

- у првом случају, реч је о задржавању када су испуњени услови за одређивање притвора⁹¹. Задржавање детета (малолетника) је забрањено на основу одредби ЗМ⁹²;
- у другом случају, реч је о полицијском овлашћењу задржавања лица „које ремети или угрожава јавни ред ако јавни ред није могуће друкчије успоставити, односно ако угрожавање није могуће друкчије отклонити“⁹³, које траје највише 24 часа, на основу решења полиције. Ни Закон о полицији, нити Правилник о полицијским овлашћењима нису уредили положај детета приликом вршења овог полицијског овлашћења.

Следећа полицијска овлашћења према деци нису посебно уређена законом, нити подзаконским актима:

- упозорење и наређење;
- провера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета;
- привремено одузимање предмета;
- заустављање и прегледање лица,
- употреба физичке силе као средства принуде
- прикупљање, обрада и коришћење личних података;
- преглед лица (полицијско овлашћење које се врши тако што полицијски службеник „додире површину његовог одела“ - чл. 49. Правилника о полицијским овлашћењима)

Поступање полиције према детету које просјачи, мора бити у складу са *Упутством о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима*⁹⁴, које упућује полицијске службенике како да поступају са децом извршиоцима казних дела и са децом жртава. Полиција је са децом дужна да ради у просторијама које су прилагођене потребама деце,⁹⁵ поступајући

⁸⁹ чл. 60. ЗМ

⁹⁰ „Сл. лист СРЈ“ бр. 70/01, 68/02, „Сл. гласник РС“ бр. 58/04, 85/05 - др. закон, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09 - др. закон, 72/09, 76/10

⁹¹ чл. 229. у вези са чл. 226. и 227. ЗКП

⁹² чл. 61. ЗМ

⁹³ чл. 53. ЗП

⁹⁴ <http://www.mup.gov.rs/domino/mup.nsf/zakoni>

⁹⁵ тач. 3. Упутства

„обазриво, водећи рачуна о зрелости, другим личним својствима и заштити приватности малолетног лица, а све у циљу да мере и радње које се предузимају не би штетно утицале на његов развој“⁹⁶. Службена лица поступају „најхитније... уз поштовање начела законитости, професионалности, хуманости, уважавајући међународне норме и стандарде, а посебно оне садржане у Конвенцији УН о правима детета и Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода“⁹⁷. Ако је дете млађе од 14 година, поступаће „овлашћена службена лица која су стекла посебна знања из области права детета, преступништва младих и кривично-правне заштите малолетних лица“⁹⁸.

У случајевима да полицијски службеник затекне дете млађе од 14 година у извршењу кривичног дела или прекршаја, дужан је да га спречи да настави са вршењем дела, „обави спољни преглед, привремено одузме предмете кривичног дела, прекршаја и средства намењена за њихово извршење...“⁹⁹. Дете се може довести у службене просторије „у циљу утврђивања идентитета и прикупљања обавештења о родитељима, усвојоцу или стараоцу, односно установи чији је корисник, при чему се мора поступати са нарочитом хитношћу“¹⁰⁰. Према детету се не смеју употребити средства принуде, "осим ако непосредно угрожава сопствени живот, живот овлашћеног службеног лица или другог лица“¹⁰¹.

У односу на дете старије од 14 година, Упутство уређује да се према детету могу применити (између осталог):

- принудно довођење, ако се дете старије од 14 година не одазове на позив, уколико је у позиву на то био упозорен¹⁰²;
- лишење слободе, уз обавезно обавештавање надлежног јавног тужиоца за малолетнике и судије за малолетнике, родитеља/старатеља¹⁰³;
- подношење захтева за покретање прекршајног поступка, у редовном поступку, о чему се обавештава орган старатељства¹⁰⁴;
- примена средства принуде у изузетним случајевима¹⁰⁵;

Ако полицијски службеник затекне у вршењу кривичног дела или прекршаја "штићеника Васпитно-поправног дома у Крушевцу или лице осуђено на казну малолетничког затвора, из Казнено-поправног завода у Ваљево (у време коришћења одсуства или бекства), или

⁹⁶ тач. 4. Упутства

⁹⁷ тач. 5. Упутства

⁹⁸ тач. 7. Упутства

⁹⁹ тач. 8. Упутства

¹⁰⁰ тач. 9. Упутства

¹⁰¹ тач. 10. Упутства

¹⁰² тач. 15. Упутства

¹⁰³ тач. 15. и 27. Упутства

¹⁰⁴ тач. 15. Упутства

¹⁰⁵ тач. 15. и 26. Упутства

дете које борави у установи за смештај корисника, може поступати са њим само у вези чињеница и околности које се односе на кривично дело или прекршај у чијем је извршењу затечен, након чега без одлагања обавештавају полицијски службеници овлашћени за рад са децом и малолетницима који настављају даљи рад¹⁰⁶.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица је утврдио обавезу полицајаца да стичу стручна знања и стручно се усавршавају у области права детета, преступништва малолетника и кривичноправне заштите малолетних лица¹⁰⁷. Само полицијски службеници који су стекли посебна знања из ове области могу поступати са и према деци¹⁰⁸.

Примена већине полицијских овлашћења у односу на дете није посебно уређена. Изузетак да "довођење малолетника спроводе полицијски службеници без униформе и службеним возилом без ознака полиције, изузев у случају када су испуњени услови за довођење лица без писаног налога", биће правило у случајевима дечјег просјачења, зато што та деца најчешће немају идентификациона документа. Задржавање дете старијег од 14 година „које ремети или угрожава јавни ред ако јавни ред није могуће друкчије успоставити, односно ако угрожавање није могуће друкчије отклонити“, врши се на основу слободне процене полицијских службеника.

- Надлежност комуналне полиције и њена овлашћења

У изворној надлежности јединица локалних самоуправа је и организовање комуналних услуга, а Закон о комуналној полицији (ЗОКП)¹⁰⁹ овлашћује град Београд и градове на формирање комуналне полиције. На основу одредби овог закона, град Београд и неколико градова у Републици донело је своје одлуке о комуналној полицији, којима детаљније уређују надлежности и овлашћења тог органа. У највећем броју случајева, одлуке градова санкционишу просјачење. Одлука о комуналној полицији, коју је донео град Београд¹¹⁰, утврђује да је надлежност комуналне полиције „непосредно одржавање комуналног и другог законом уређеног реда од значаја за комуналну делатност, а нарочито... спречавање просјачења на јавним местима¹¹¹“.

У вршењу својих послова, комунална полиција има следећа овлашћења: упозорење, усмено наређење, проверу идентитета, довођење, прегледање лица и предмета, привремено одузимање предмета, видео-надзор и употребу средстава принуде, и то: физичке снаге, службене палице и средстава за везивање. Такође, комунални полицајац овлашћен је да поднесе захтев за вођење прекршајног

¹⁰⁶ тач. 19. Упутства

¹⁰⁷ чл. 165. ЗМ

¹⁰⁸ чл. 7. Упутства о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима

¹⁰⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 51/2009

¹¹⁰ „Сл. лист града Београда“, бр. 6/2010

¹¹¹ чл. 6. Одлуке

поступка¹¹². Своја овлашћења комунална полиција примењује „под условима и на начин утврђен Законом о комуналној полицији, Законом о полицији и подзаконским прописима о полицијским овлашћењима и начину обављања полицијских послова“¹¹³. На исти начин уређена су овлашћења комуналне полиције у граду Београду и највећем броју градова који су донели своје одлуке о комуналној полицији.

С обзиром да је комуналној полицији стављено у надлежност и спречавање просјачења на јавним местима, а у недостатку посебних одредби о поступању са децом, овлашћења комуналне полиције могу бити несметано примењена према деци која просјаче, уз поштовање прописа којима су уређена полицијска овлашћења. Имајући у виду да овим прописима нису постављена ограничења у погледу примене :

- упозорења,
- усменог наређења,
- провере идентитета,
- прегледања лица и предмета,
- привременог одузимања предмета,
- видео-надзора,
- употребе физичке снаге као средства принуде

у односу на децу, ова се овлашћења могу без сметње применити на дете на исти начин и у истом обиму као према одраслој особи. Одређена ограничења - на основу прописа који уређују полицијска овлашћења - постоје у односу на довођење, употребу службене палице и употребу средстава за везивање према деци, од стране комуналне полиције.

Прописи који уређују надлежности, овлашћења и поступање комуналне полиције не садрже одредбе о посебној обуци комуналних полицајаца за поступање са децом.

- Прекршајни поступак

Законом о прекршајима утврђено је да дете које није навршило 14 година није прекршајно одговорно. На дете старије од 14 година примењују се одредбе посебне главе Закона о прекршајима, а остале одредбе Закона само ако нису у супротности са овим одредбама. У прекршајном поступку, сходно се примењују одредбе Законика о кривичном поступку и ЗМ.

¹¹² чл. 16. ЗОКП

¹¹³ чл. 25. ЗОКП

У случају просјачења детета млађег од 14 година, постоји прекршајна одговорност родитеља, односно старатеља, уколико је извршење овог прекршаја резултат „ пропуштања дужног надзора родитеља, усвојитеља, односно старатеља, а ова лица су била у могућности да такав надзор врше“. У том случају, родитељи/старатељи одговорни су за прекршај као да су га сами учинили¹¹⁴. У односу на дете прекршајни поступак се обуставља, а о прекршају детета суд обавештава родитеље, усвојитеље, односно старатеље детета и орган старатељства. Суд може одлучити да о прекршају обавести и школу, односно организацију у којој је дете смештено¹¹⁵.

На основу одредби ЗП, прекршајни поступак против детета које просјачи, а старије је од 14 година, не мора бити покренут када суд процени да не би било целисходно да се поступак води с обзиром на природу прекршаја и околности под којима је прекршај учињен, ранији живот малолетника и његова лична својства¹¹⁶. Сходна примена ЗМ упућује и на још један начин да се према детету извршиоцу прекршаја не води прекршајни поступак - могућност обустављања поступка ради примене васпитних налога према детету учиниоцу прекршаја¹¹⁷.

Уколико се прекршајни поступак према детету које просјачи покрене, прекршајни суд примениће посебне одредбе ЗОП и сходно ће применити одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Детету које просјачи, а које је старије од 14 и млађе од 16 година, у прекршајном поступку могу се изрећи само васпитне мере (мере упозорења и усмеравања - укор и посебне обавезе и мере појачаног надзора). Детету старијем од 16 година може се изрећи васпитна мера или казна (новчана или казна малолетничког затвора). Уз васпитну меру, детету се може изрећи нека од заштитних мера (одузимање предмета, обавезно лечење алкохоличара и наркомана, забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја, забрана присуствовања одређеним спортским приредбама, удаљење странаца са територије Републике Србије).

¹¹⁴ чл. 64. ЗОП

¹¹⁵ чл. 278. ЗОП

¹¹⁶ чл. 276. ЗП

¹¹⁷ чл. 71. ЗМ

Дете које просјачи у улози жртве

Дете које просјачи у улози жртве казног дела

Материјално право

- *Кривично дело Запуштање и злостављање малолетног лица, чл. 193. Кривичног законика*

Просјачење се у овом кривичном делу може појавити као:

- последица радње извршења кривичног дела - запуштања детета занемаривањем родитељских дужности збрињавања и васпитавања (чл. 193. ст. 1. КЗ);
- циљ радње извршења кривичног дела – принуђивања детета на "претеран рад или рад који не одговара узрасту малолетног лица или на просјачење или навођења, из користољубља, на вршење других радњи које су штетне за његов развој" (чл. 193. ст. 2. КЗ).

Извршиоци првог облика овог кривичног дела могу бити само "родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитавања запустити малолетно лице о којем је дужно да се стара", док извршиоци другог облика овог кривичног дела могу бити како родитељи, усвојитељи, и стараоци тако и друга лица, без обзира да ли су носиоци дужности "збрињавања и васпитања" детета.

Изрази „запуштање“ и „грубо занемаривање“, који описују радњу извршења и начин вршења радње извршења, нису добиле правну дефиницију. У својим пресудама, судови препознају навођење деце на просјачење као радњу запуштања и злостављања детета: "...суд је утврдио да је оптужени Х, почев од 1997. године па до средине 2001. године..., истима наређивао да просе и да чисте стакла на аутомобилима на семафору, тражећи од возача аутомобила новац, да би тако прикупљен новац предали оптуженом Х. Како су М. и М. ...била у спорном периоду старости од 12 до 16 и од 11 до 15 година, у узрасту који захтева интензиван образовни и васпитни рад, ради правилног формирања радних и других корисних навика, а оптужени Х. их је као отац, принуђивао на просјачење, а то је чинио ауторитетом родитеља и тукући их и вређајући, што произилази из исказа самих оштећених, описаним радњама је оптужени обухватио све битне елементе кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица из члана 118. став 2. Кривичног закона Републике Србије... Оптужени Б.Х.... објашњава да је био принуђен на то јер није имао новца, а новац који су доносили у кућу малолетни М. и М. трошио је делом на пиће а делом на кућне потребе."¹¹⁸

¹¹⁸ Пресуда Округног суда у Крагујевцу, К. 105/2002 од 26. 2. 2003. године

- Кривично дело Трговина људима, чл. 388. Кривичног законика

Просјачење се у одредби Кривичног законика која прописује кривично дело трговина људима дефинише као циљ радње извршења. Дакле, радња трговине људима кажњива је ако се предузима у циљу, између осталог, просјачења. Запрећена казна се повећава ако је дело учињено према детету („малолетном лицу“).

За разлику од основног облика, у коме је услов за постојање дела да је кажњива радња извршена „силом, претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи“, постојање кривичног дела трговине људима у односу на децу није условљено оваквим начином извршења. Закон прописује да ово дело, уколико је учињено према „малолетном лицу“ постоји и кад извршилац „није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења“. Пристанак жртве овог кривичног дела није ни од каквог утицаја на постојање дела.

Родитељ/старатељ детета које просјачи може се појавити и као извршилац овог дела у стицају са кривичним делом запуштање и злостављање малолетног лица. То су рецимо случајеви када родитељи „изнајмљују“ децу другим особама за просјачење на одређеним „исплативим“ манифестацијама.

За извршење кривичног дела трговине људима, у свом основном облику и основном облику када је жртва дете, од стране организоване групе, запрећене су максималне казне (најмање 10 година затвора, без прописивања законског максимума, што значи до 20 година затвора).

- Закон о прекршајима

Условно, овај закон препознаје дете које просјачи (и тиме врши прекршај) и као жртву прекршаја другог лица: уколико је прекршај учинило дете млађе од 14 година, за прекршај одговарају родитељи/усвојитељи, односно старатељи као да су га сами учинили, под условом да је прекршај последица пропуштања ових одраслих лица да врше дужан надзор над дететом, иако су била у могућности да такав надзор врше¹¹⁹. Ова одговорност одраслих може бити прописана материјалним прописом и када је извршилац прекршаја дете које је прекршајно одговорно (старије од 14 година) и тада постоји паралелно са прекршајном одговорношћу самог детета.

Правно лице може бити одговорно за прекршај када је то материјалним прописом утврђено, а свакако је увек одговорно за прекршај уколико је „учињен скривљено предузетом радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица или скривљеном радњом другог лица које је у време извршења прекршаја било овлашћено да поступа у име правног лица“¹²⁰.

¹¹⁹ чл. 64. ЗОП

¹²⁰ чл. 17. ЗОП

Доводећи у везу одредбе Закона о јавном реду и миру и одредбе Закона о прекршајима са одредбама Породичног закона, под одређеним условима може постојати одговорност за прекршај на страни правних лица која су старатељи детета које просјачи.

- Закон о јавном реду и миру

Уводећи одговорност родитеља/усвојиоца/старатеља за прекршаје из тог закона које изврши дете (укључујући и прекршај извршен радњом просјачења), уколико је до прекршаја дошло зато што су родитељ/усвојилац/старатељ пропустили да врше дужан надзор над дететом, а били су у могућности да такав надзор врше¹²¹, Закон посредно "признаје" својство жртве детету које просјачи, под одређеним условима.

За разлику од родитеља и усвојилаца који су увек физичка лица, старатељ детета може бити и правно лице – орган старатељства, при чему се решењем органа старатељства „о непосредном вршењу послова старатеља одређује се стручњак органа старатељства који ће у његово име обављати послове старатеља“¹²². Уколико је дете смештено у установу социјалне заштите, његов старатељ може бити и директор те установе, уколико је то у најбољем интересу детета и уколико директор установе на то пристане¹²³.

Процесно право и поступање надлежних органа

- Дете које просјачи у својству жртве кривичног дела у кривичном поступку

На дете оштећено кривичним делом, примењују се Законик о кривичном поступку као општи (lex generalis) и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица као посебни (lex specialis). Одредбе ЗМ не примењују се на дете оштећено било којим кривичним делом, већ законом тачно одређеним делима, између осталог, и кривичним делима запуштање и злостављање малолетног лица и трговина људима¹²⁴. Такво својство може стећи и дете које просјачи, без обзира на свој узраст.

Уколико је дете које просјачи стекло статус оштећеног кривичним делом на њега ће се примењивати специфична правила ЗМ, којима се уређује кривичноправна заштита деце жртва кривичних дела.

¹²¹ чл. 20. ЗЈРМ

¹²² чл. 131. Породичног закона

¹²³ чл. 130. ПЗ

¹²⁴ чл. 150. ЗМ

Дете које просјачи у улози жртве злостављања и занемаривања

- *Породични закон (ПЗ)*¹²⁵

Породични закон прописује да је обавеза државе да „предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања те од сваке врсте експлоатације“ и да „поштује, штити и унапређује права детета“ (чл. 6. Породичног закона) и обавезу и право родитеља "да чувају и подижу дете тако што ће се они лично старати о његовом животу и здрављу". Дете предшколског узраста родитељи не смеју оставити без надзора (чл. 69. ПЗ). Родитељи имају дужност да дете „усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва“ (чл. 70. ПЗ) и да детету обезбеде основно школовање, а о даљем образовању дужни су да се старају према својим могућностима (чл. 71. ПЗ). Родитељи имају право и дужност да издржавају дете (чл. 73. ПЗ). Родитељско присиљавање детета на просјачење представља злоупотребу родитељског права (ако родитељ „израбљује дете силећи га на претерани рад, или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом“, ако „навикава дете на одавање рђавим склоностима“ или „подстиче дете на вршење кривичних дела“ - чл. 81. ПЗ).

ПЗ у појам занемаривање укључује - поред одређених изричито наведених радњи/пропуштања родитеља - и свако "грубо занемаривање дужности из садржине родитељског права" (чл. 81. ПЗ), које је Закон такође определио: садржину родитељског права чине чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање и управљање и располагање имовином детета (чл. 68. ПЗ). С обзиром да је "родитељско право изведено из дужности родитеља и постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета" (чл. 67. ПЗ), невршење активности које представљају садржину родитељског права сматраће се занемаривањем. Просјачење детета, које није резултат присиле родитеља, већ пропуштања родитеља да врше активности обухваћене садржином родитељског права представљаће резултат грубог занемаривања детета, које доводи до угрожавања личности, права и интереса детета и може бити разлог за лишење родитеља детета које просјачи родитељског права.

ПЗ установљава „право и дужност да обавесте јавног тужиоца или орган старатељства о разлозима за заштиту права детета" за све дечје, здравствене и образовне установе или установе социјалне заштите, правосудне и друге државне органе, удружења и грађане (чл. 263. ПЗ).

Иако се у Породичном закону изричито не помиње појава дечјег просјачења, дете које просјачи се у низу одредби овог закона може препознати као жртва злостављања и занемаривања.

¹²⁵ „Сл. гласник РС“ бр. 18/05

- *подзаконски прописи и стратешка документа*

Неколико подзаконских прописа¹²⁶ и стратешких докумената¹²⁷, баве се појавом експлоатације деце. Иако се у њима просјачење не издваја као посебан појам, дечје просјачење може се препознати у разним терминима које ова документа користе када дефинишу групе на које се стратешка документа односе и када прецизирају стратешке циљеве. Дефиниција експлоатације, која је унета у неке подзаконске прописе и стратешка документа Републике Србије у складу је са дефиницијама које је Светска здравствена организација усвојила на Консултацијама о спречавању злоупотребе деце, одржаних у Женеви 1999. године¹²⁸, а просјачење се у њој може препознати кроз изразе "комерцијална и друга експлоатација" и "занемаривање, односно немаран поступак", који "доводи до стварног или потенцијалног нарушавања дететовог здравља, угрожавања дететовог развоја или достојанства". У стратешким документима деца која просјаче могу се препознати у појмовима "деца која бораве на јавним местима без надзора родитеља, односно старатеља, изложених разним видовима злоупотреба, занемаривања и експлоатације" и "деца која су искоришћена као дечја радна снага и која су препуштена улици - "деца улице"(Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља); "жртве трговине људима" (Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији); "деца улице" (Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године и Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији); "посебно осетљиве популационе групе" (Стратегија за стално унапређење квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената); "деца жртве насиља, занемаривања и експлоатације" (Стратегија развоја социјалне заштите); "млади улице, односно деца и младе особе које живе или раде на улици"и "млади из осетљивих група" (Национална стратегија за младе).

Експлицитно се појам просјачење - као облик/начин вршења експлоатације детета - појављује у приручницима о примени стратешких докумената намењеним професионалцима, као што је Приручник за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања.

¹²⁶ нпр. Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Сл. гласник РС", бр. 30/2010)

¹²⁷ Национални план акције за децу, 2004. год

Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, донет 2005. године

Посебни протоколи о заштити деце од злостављања и занемаривања које су донели МУП, Министарство рада и социјалне политике, Министарство просвете и науке, Министарство здравља и Министарство правде

Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља („Сл. гласник РС", бр. 122/2008)

Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији („Сл. гласник РС", бр. 111/2006)

Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године („Сл. гласник РС", бр. 16/2009)

Стратегија за стално унапређење квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената („Сл. гласник РС", бр. 15/2009)

Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији („Сл. гласник РС", бр. 27/2009)

Стратегија развоја социјалне заштите („Сл. гласник РС", бр. 108/2005)

Национална стратегија за младе („Сл. гласник РС", бр. 55/2008)

¹²⁸ <http://www.yesican.org/definitions/WHO.html>

Дете које просјачи као особа у стању социјалне потребе

- Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана¹²⁹

Ранији Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, просјачење је препознао као разлог да дете, односно млада особа оствари права на услугу социјалне заштите – смештај у прихватну станицу¹³⁰. На основу овог закона, више јединица локалне самоуправе је у својим одлукама (које су и сада на снази) прописало смештај деце која просјаче у прихватне станице¹³¹.

- Закон о социјалној заштити (ЗСЗ)¹³²

Закон о социјалној заштити не садржи посебне одредбе о детету које просјачи. Закон не познаје смештај у прихватну станицу, али предвиђа право на смештај у прихватилиште, којим се кориснику обезбеђује „краткотрајан смештај и осигурава безбедност, изналажење одрживих решења за кризне ситуације, задовољење његових основних потреба и приступ другим услугама“¹³³. Сама услуга смештаја представља услугу социјалне заштите коју обезбеђује јединица локалне самоуправе. Ову услугу, као и друге услуге социјалне заштите, може да користи и дете коме је „услед породичних и других животних околности, угрожено здравље, безбедност и развој, односно ако је извесно да без подршке система социјалне заштите не може да достигне оптимални ниво развоја, а нарочито...ако његов родитељ, старатељ или друго лице које се о њему непосредно стара није у стању да се о њему стара без подршке система социјалне заштите, услед здравствених разлога, менталног обољења, интелектуалних тешкоћа или неповољних социо - економских околности“. Право на смештај има и дете у односу на које "постоји опасност да ће постати жртва или ако јесте жртва злостављања, занемаривања, насиља и експлоатације, односно ако су му физичко, психичко или емоционално благостање и развој угрожени деловањем или пропустима родитеља, старатеља или друге особе која се о њему непосредно стара; ако је жртва трговине људима; ...ако је страни држављанин односно лице без држављанства, без пратње;... ако има друге потребе за коришћењем социјалне заштите“¹³⁴.

Наведене одредбе могу бити применљиве и на децу која просјаче, али се појам просјачења у тексту закона не појављује. Од услуга које је Закон предвидео, деци која просјаче на располагању су и дневне услуге у заједници - дневни боравци и свратишта¹³⁵.

¹²⁹ „Сл. гласник РС“ бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01, 84/04, 101/05, 115/05 – престао да важи 12. 04. 2011. године

¹³⁰ чл. 87. Закона о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана

¹³¹ Примера ради: Одлука о правима и облицима социјалне заштите у Смедереву („Сл. лист града Смедерева“, бр. 7/2010), Одлука о правима из области социјалне заштите и социјалне сигурности грађана која се финансирају из буџета града Врања („Сл. гласник Града Врања“, бр. 18/2010), Одлука о социјалној заштити грађана града Панчева („Сл. лист града Панчева“, бр. 6/2010 и 23/2010) и друге

¹³² „Сл. гласник РС“ бр. 24/2011, ступио на снагу 12. априла 2011. године

¹³³ чл. 55. ЗСЗ

¹³⁴ чл. 41. ЗСЗ

¹³⁵ чл. 40. ЗСЗ

- Закон о здравственом осигурању¹³⁶

Закон признаје право на здравствено осигурање на терет буџета Републике свој деци до навршених 18 година. Поред тога, право се признаје и „материјално необезбеђеним лицима која примају новчану социјалну помоћ по прописима о социјалној заштити, корисницима сталних новчаних помоћи, као и помоћи за смештај у установе социјалне заштите или у друге породице, по прописима о социјалној заштити, незапосленим лицима и другим категоријама социјално угрожених лица чији су месечни приходи испод прихода утврђених у складу са овим законом и лицима ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици.

- подзаконски акти

Неки од подзаконских аката дају квалификацију „антисоцијалног понашања“ деци која просјаче, односно деци „скитницама“. *Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању*¹³⁷, уређујући надлежност прихватних станица, наводи да станица врши „прихват скитница и њихову идентификацију“ и посебно евидентира „малолетна лица који се више од два пута прихватају у станици.

„Скитњу“ (али не и просјачење) препознаје и *Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад*¹³⁸, када упућује орган старатељства да, приликом почетне процене и испитујући могуће проблеме детета, евидентира „експлоатацију/трговину“ и „бекство из куће/скитњу“.

Међународни инструменти

- Конвенција о правима детета¹³⁹ са Факултативним протоколима¹⁴⁰

Када су у питању права детета, свакако да је најзначајнији међународни инструмент Конвенција о правима детета, која обавезује државе чланице да сваком детету - узимајући у обзир права и обавезе дететових родитеља¹⁴¹ - обезбеде онај степен заштите и бриге

¹³⁶ „Сл. гласник РС“ бр. 107/05, 109/05, 57/11

¹³⁷ „Сл. гласник РС“, бр. 88/93, 121/2003, 8/2006, 63/2006 и 36/2008

¹³⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 59/2008 и 37/2010

¹³⁹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета ("Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 2/97)

¹⁴⁰ Закон о потврђивању Факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори, бр. 7/2002") и Закон о потврђивању Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 7/2002)

¹⁴¹ или старатеља или других појединаца који су правно одговорни за дете

који је неопходан за његову добробит и да предузимају у том циљу све потребне законодавне и административне мере. Ова обавеза подразумева и да се идентификују појединачна деца и групе деце чије остварење права може захтевати посебне мере. Заснована на четири руководна принципа – права на живот, опстанак и развој, недискриминацији, партиципацији и најбољим интересима детета – Конвенција (између осталог) обавезује државе чланице на предузимање мера у борби против незаконитог пребацавања деце, заштите детета од злостављања, занемаривања и сваког облика експлоатације и рада који може бити опасан или ометати образовање детета или штетити здрављу детета, односно његовом физичком, менталном, духовном, моралном или социјалном развоју, као и на предузимање мера обезбеђивања подршке детету и особама које се о детету брину.

- *Конвенција Међународне организације рада број 182 о најгорим облицима дечјег рада и Препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада*¹⁴²

Конвенција са Препорукама даје оквирну дефиницију дечјег рада и његових најгорих облика, укључујући у њу и „*коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности...*“. Она обавезује државе чланице да приоритетно израде и спроводе програме акције за елиминисање најгорих облика дечјег рада и одреде надлежни орган одговоран за примену одредби ове Конвенције. Нарочито је наглашена потреба да држава спречи ангажовање деце у најгорим облицима дечјег рада али и да пружи неопходну и одговарајућу директну помоћ за повлачење деце са најгорих облика дечјег рада и њихову рехабилитацију и социјалну интеграцију. Овај међународни уговор, детаљно упућујући државе шта треба да чине како би се спречили и елиминисали најгори облици дечјег рада, нарочито истиче значај образовања, елиминисања сиромаштва и сарадње релевантних органа на националном и међународном нивоу.

- *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*¹⁴³, *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*¹⁴⁴ и *Ревидирана Европска социјална повеља*¹⁴⁵

Ниједан од ових међународних инструмента не бави се проблемом просјачења, нити експлоатације детета, али су од великог утицаја када је реч о превенцији ових појава. Гарантујући право на рад и образовање, као и сва економска социјална, културна, грађанска и политичка права сваком грађанину, пактови и Повеља дају основне претпоставке за елиминацију многих узрока експлоатације деце и дечјег просјачења. Међународни пакт о грађанским и политичким правима обавезује државе да обезбеде да свако дете буде уписано у матичну књигу рођених и носи неко име, као и да стеке неко држављанство, што је од великог значаја за тренутне услове у Републици Србији.

¹⁴² Закон о потврђивању Конвенције МОР број 182 о најгорим облицима дечјег рада и Препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 2/2003)

¹⁴³ Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, ("Сл. лист СФРЈ", бр. 7/71)

¹⁴⁴ Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, ("Сл. лист СФРЈ", бр. 7/71)

¹⁴⁵ Закон о потврђивању Ревидиране Европске социјалне повеље ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 42/2009)

- други међународни уговори

Низ других међународних инструмената, у ужим сегментима људских права на које се односе, могу се применити на појаву дечјег просјачења и експлоатације деце, пре свега са становишта њене превенције: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са протоколима¹⁴⁶, Конвенција о правима особа са инвалидитетом¹⁴⁷, Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунски протоколи¹⁴⁸, Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима¹⁴⁹, Устав међународне организације за миграције¹⁵⁰ и други. Кроз обезбеђивање права које ови међународни уговори и документи гарантују, државе отклањају низ фактора који значајно утичу на појаву дечјег просјачења, а кроз поступање по обавезама утврђених овим инструментима отклањају многе факторе ризика.

- билатерални споразуми

За Републику Србију посебно су значајни билатерални споразуми са суседним државама, пре свега они који се односе на сарадњу и полицијску сарадњу¹⁵¹. Заједничке активности држава суседа у области спречавања и расветљавања кривичних дела, нарочито дела организованог криминала, илегалних миграција, трговине људима и других тешких дела, као и сарадња у области социјалне заштите и заштите људских права и слобода могу дати значајан допринос превенцији и сузбијању експлоатације деце и дечјег просјачења.

¹⁴⁶ Закон о измени Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први протокол уз њу, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 12/2010)

¹⁴⁷ Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 42/2009)

¹⁴⁸ Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 6/2001)

¹⁴⁹ Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 19/2009)

¹⁵⁰ Закон о потврђивању Устава Међународне организације за миграције ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/2001)

¹⁵¹ Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Хрватске о предаји и прихвату лица чији је улазак или боравак нелегалан са протоколом о спровођењу споразума ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 19/2010); Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Хрватске о полицијској сарадњи ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 19/2010); Закон о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Бугарске о полицијској сарадњи ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 10/2010); Закон о потврђивању Споразума о успостављању специјалних паралелних односа између Републике Србије и Републике Српске ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 70/2007); и др.

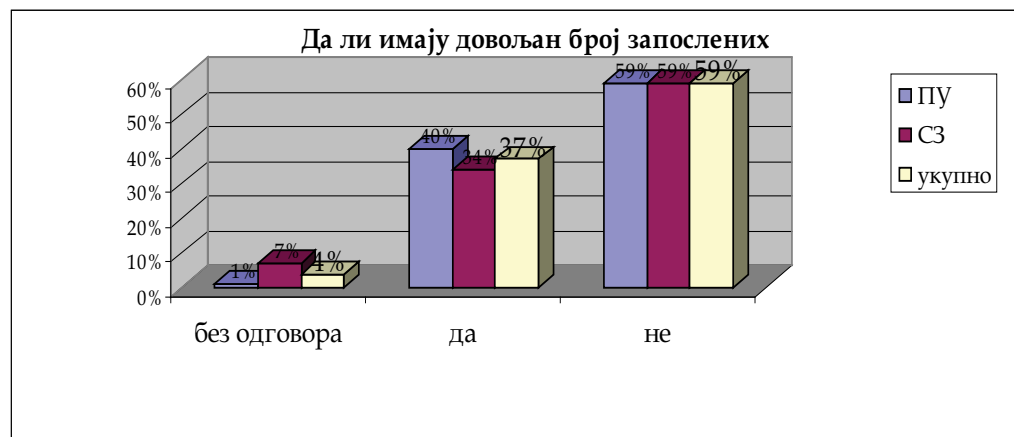
НАДЛЕЖНОСТИ И ПОСТУПАЊА ДРЖАВНОГ И НЕВЛАДИНОГ СЕКТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У СУЗБИЈАЊУ И ПРЕВЕНЦИЈИ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА

Полиција више верује деци него шта кажу велики
дете, Београд

Капацитети органа државне власти и организација цивилног друштва за рад на сузбијању и превенцији појаве дечјег просјачења

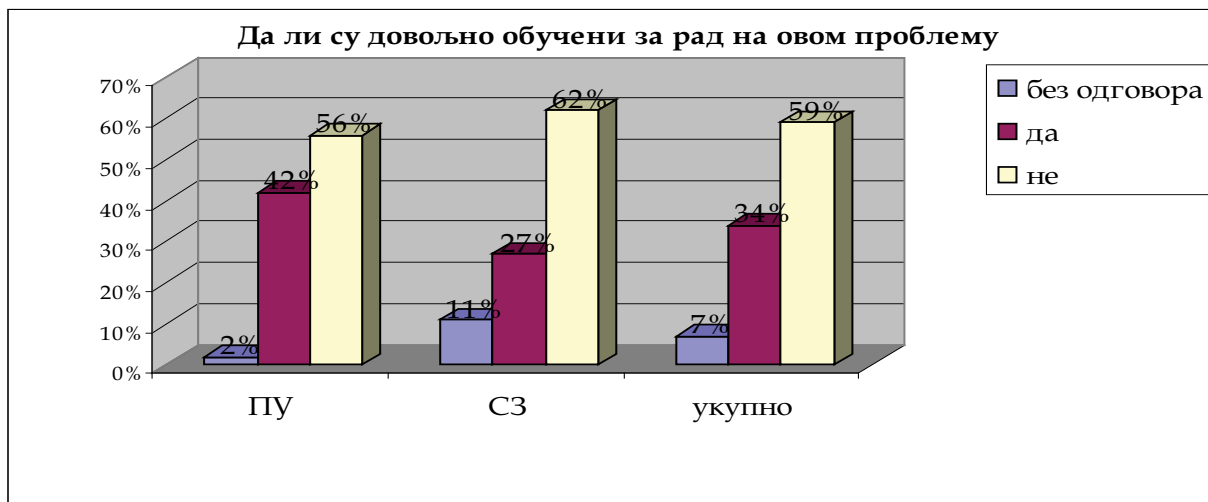
Већина органа, установа и организација сматра да нема довољно капацитета за рад са децом која просјаче. Органи указују на потребу за повећањем броја запослених (пре свега у систему социјалне заштите), бољом опремљеношћу и нарочито додатном обуком¹⁵².

У односу на људске ресурсе (броја запослених), близу 60% органа и установа сматра да им капацитети нису довољни (графикон 10), а да њихови стручњаци не располажу одговарајућим знањима и вештинама за рад са децом која просјаче (графикон 11).

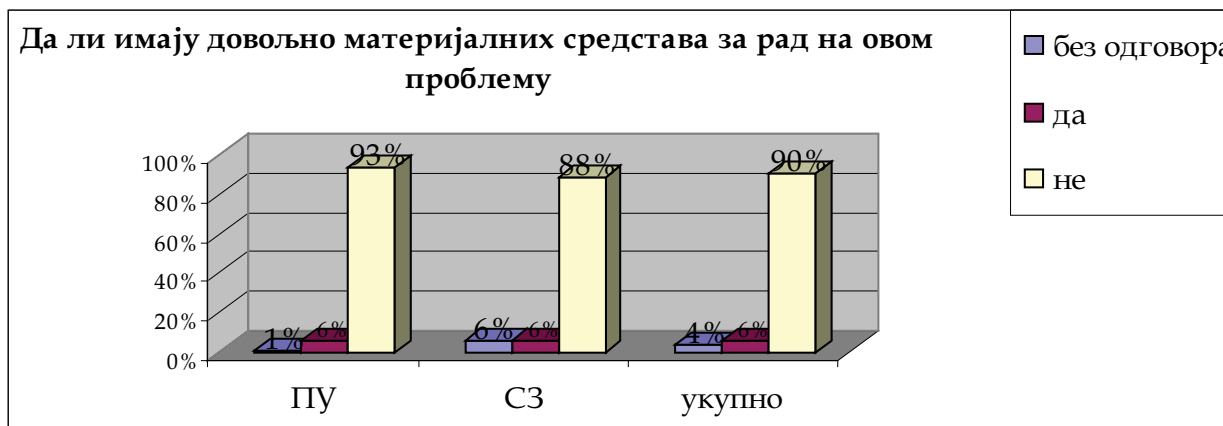
Графикон 10

¹⁵² Групни интервју са стручњацима, Београд

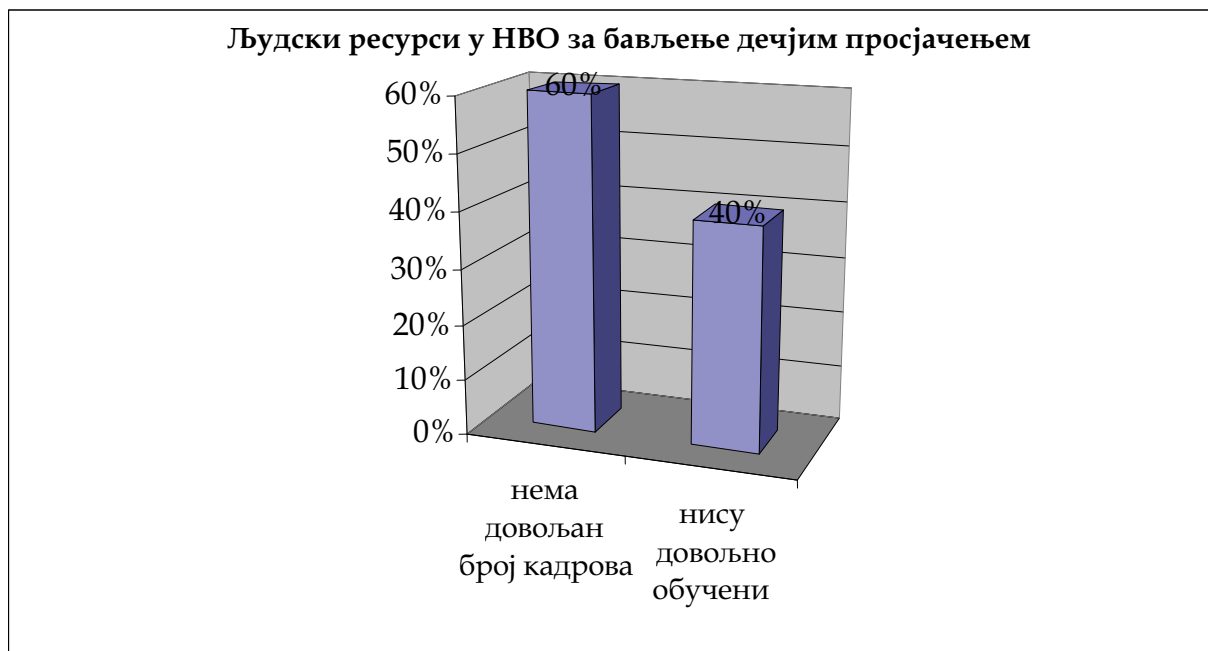
Графикон 11

Недостатак материјалних средстава је врло изражен: 90% органа и установа указује на овај проблем (графикон 12).

Графикон 12

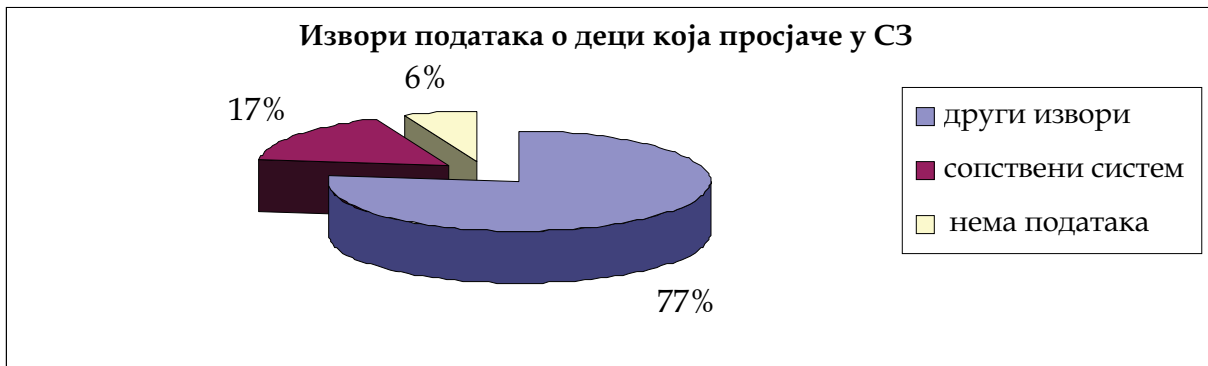
60% организација цивилног друштва, такође, сматра да нема довољан број запослених, а 40% њих сматра да њихови стручњаци не располажу одговарајућим знањима и вештинама за ову врсту посла (графикон 13).

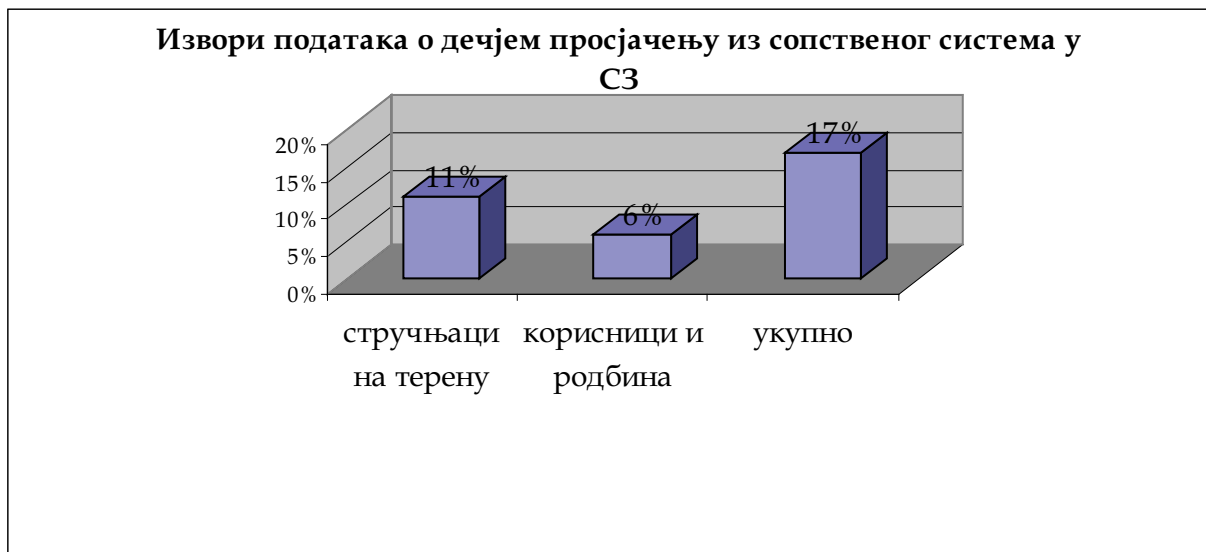
Графикон 13

Надлежности и мере које државни органи и невладине организације предузимају у случајевима дечјег просјачења

Установе социјалне заштите добијају податке о деци која просјаче пре свега из других извора у 77%, а коришћењем извора података и ресурса из сопственог система у 17 % случајева (графикони 14 и 15).

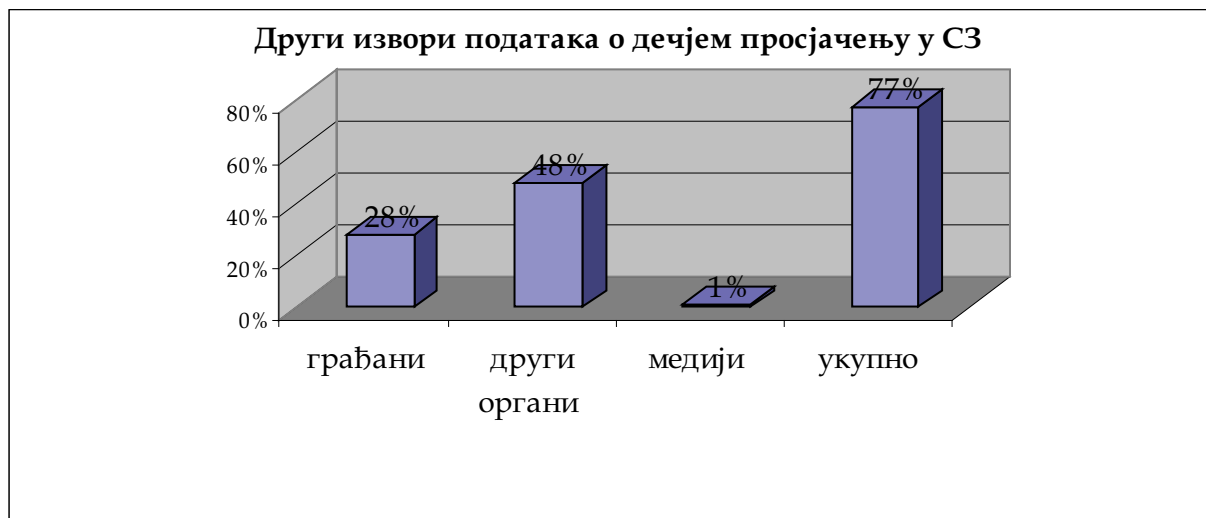

Графикон 14

Графикон 15

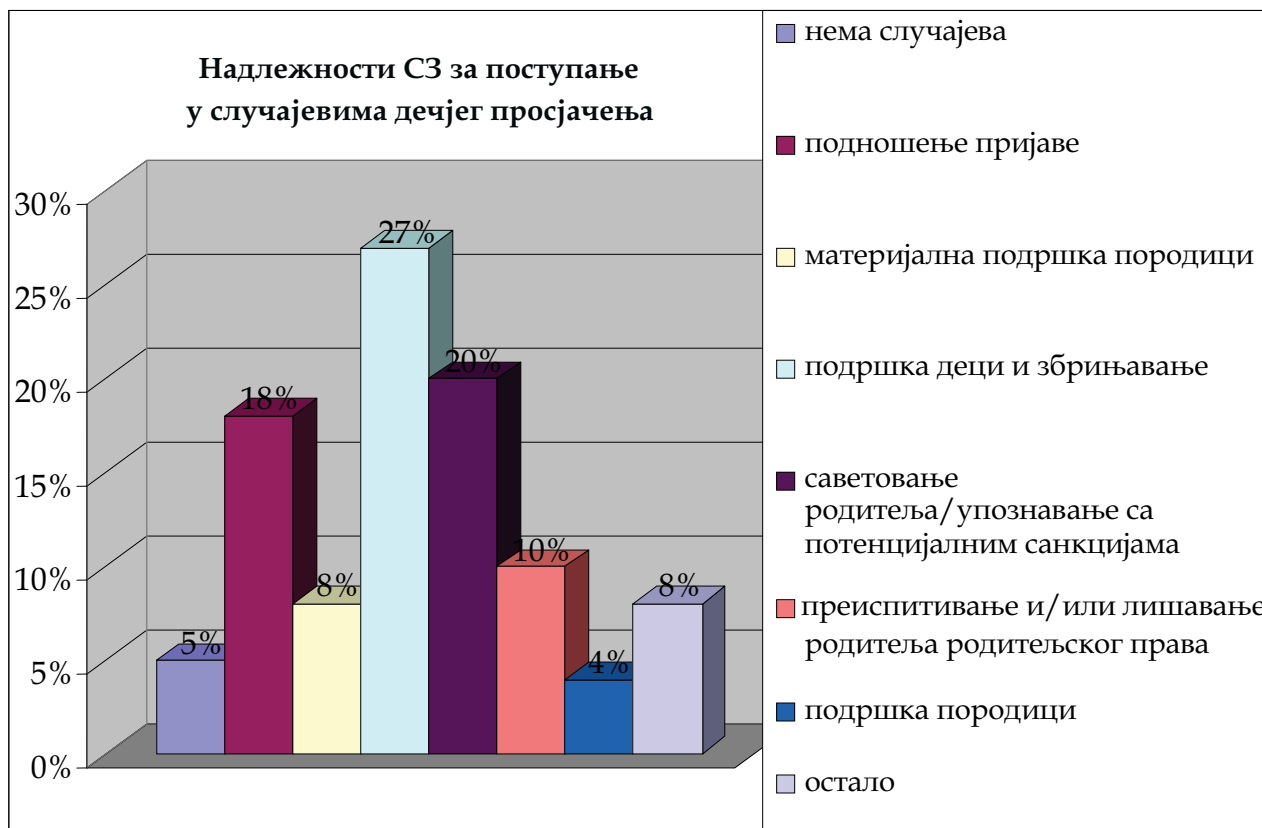
У највећем броју случајева (76%) установе социјалне заштите добијају податке о деци која просјаче од државних органа и других институција (48%) и грађана (28%).

Графикон 16

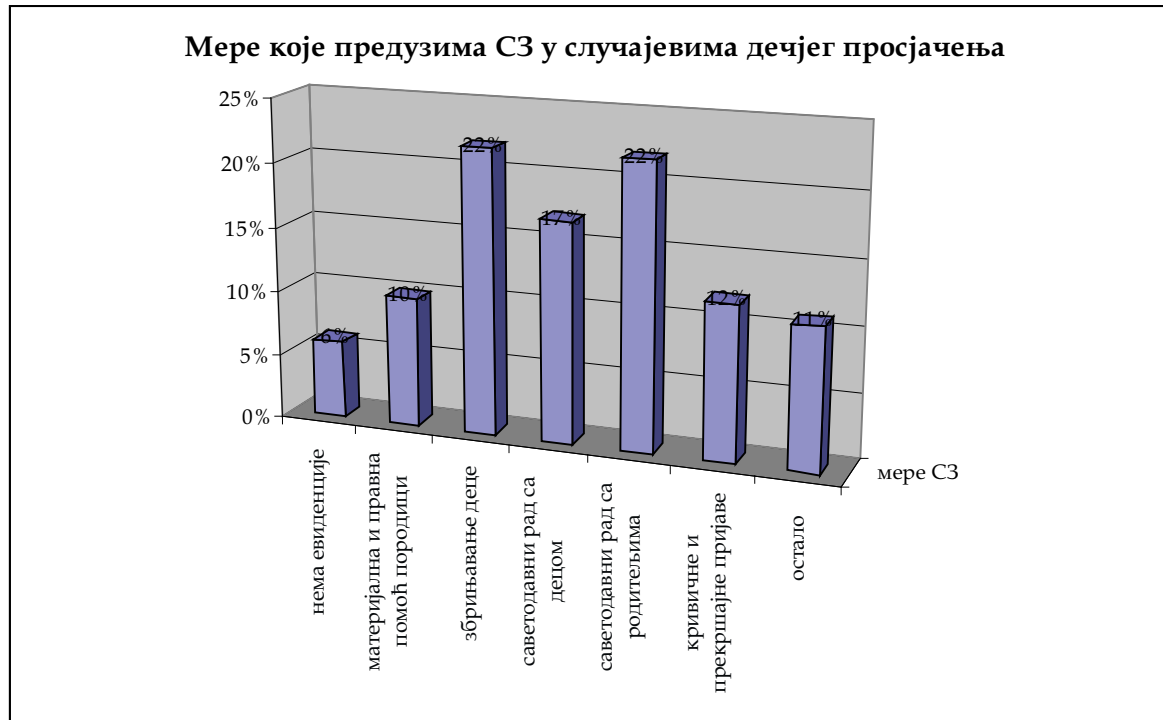
Као своју претежну надлежност у тим случајевима, установе социјалне заштите сматрају збрињавање деце која просјаче и пружање подршке деци, саветодавни рад са родитељима уз упозоравање родитеља на санкције које им се могу изрећи и подношење пријава надлежним органима (графикон 17).

Мање од 10% установа је као своју надлежност оценило пружање материјалне помоћи, а свега непуних 4% установа је оценило да је њихова надлежности и пружање подршке породици. Покретање поступака ради лишења родитељског права као своју надлежност види око 10% установа (графикон 18).

Графикон 17

Мере које установе социјалне заштите предузимају су, најчешће, збрињавање деце, саветодавни рад са родитељима, саветодавни рад са децом и подношење пријава. Пружање материјалне помоћи налази се ниско на скали услуга које установе социјалне заштите пружају детету које просјачи (графикон 18).

Графикон 18

Мере које су установе навеле у складу су са њиховим ставовима о сопственим надлежностима. Материјална помоћ је мера која се недовољно предузима, а заштитне и репресивне мере имају апсолутни приоритет.

Установе социјалне заштите за смештај (домови), за децу су извор страха и имају значење санкције због тога што „раде“ или просјаче...

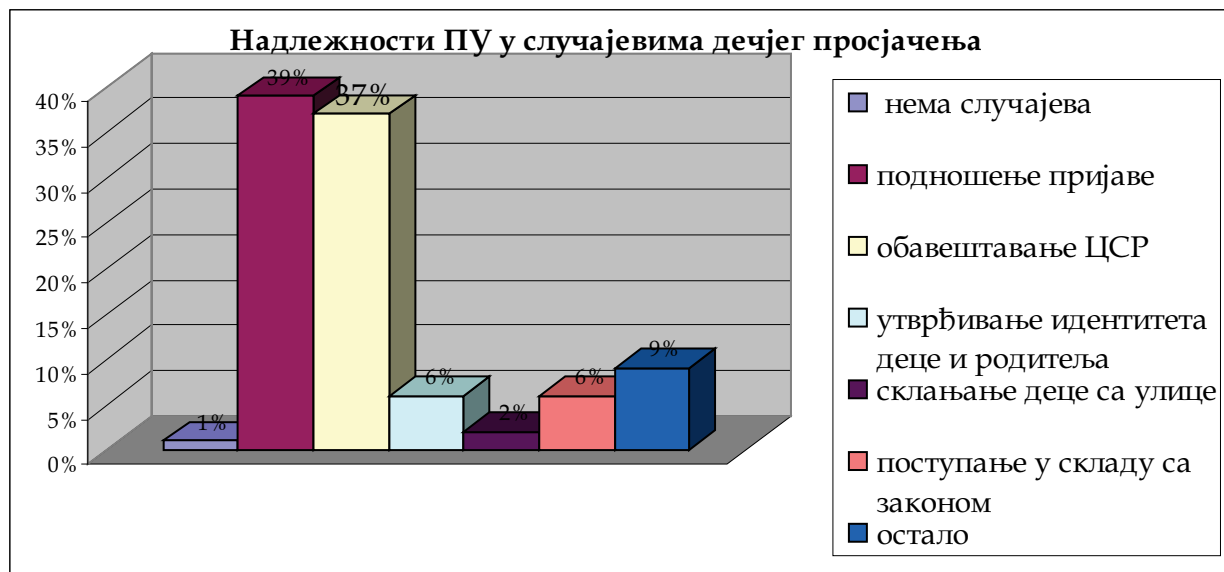
- „.....ја бежим, јер хоће да ме воде у дом“¹⁵³

...а центри за социјални рад непознати:

- „Чуо сам да они постоје, али не знам где су, ни шта они раде“¹⁵⁴

¹⁵³ Групни интервју са децом, Београд

Полицијске управе и станице налазе да је њихова основна надлежност у односу на децу која просјаче – подношење пријава надлежним органима и обавештавање центара за социјални рад (графикон 19). Уједначен став полиције у погледу ове две надлежности, одсликава примену законских одредби: ако је дете које просјачи млађе од 14 година, полиција ће обавестити центре за социјални рад; уколико је старије – против детета може бити поднета пријава надлежном органу; у оба случаја могуће је поднети пријаву против родитеља.

Графикон 19

Склањање деце са улице је – као своје овлашћење – означило мање од 2% полицијских управа и станица.

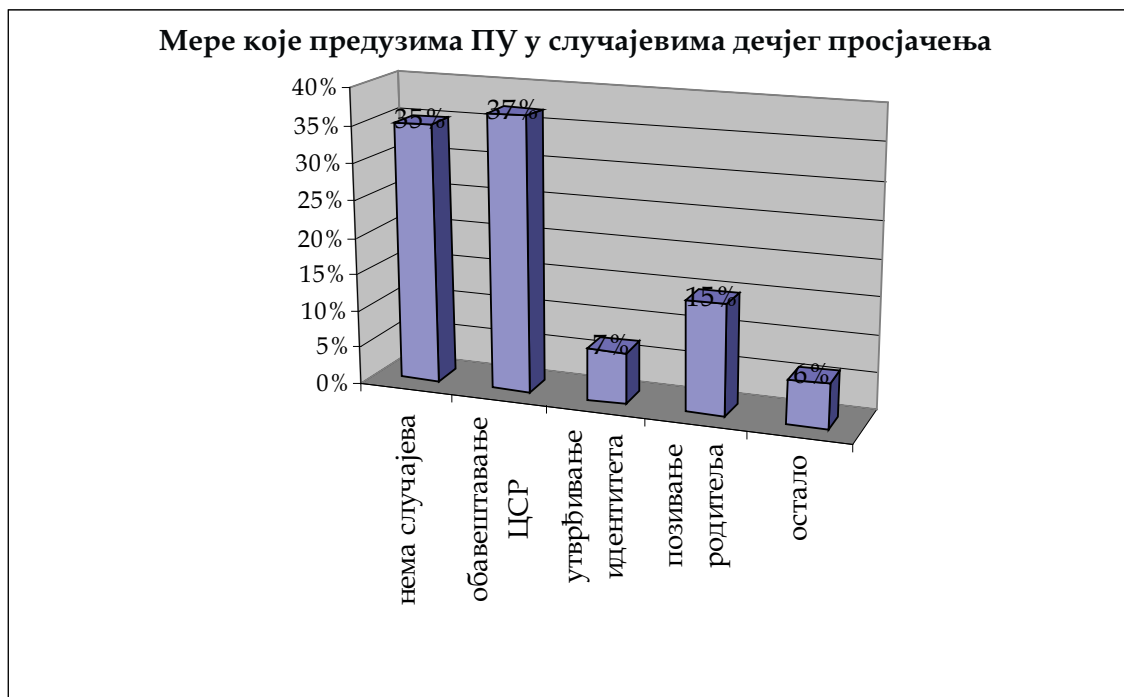
Мере које предузима полиција (графикон 20) крећу се у уском кругу који чине следеће активности: обавештавање центара за социјални рад (37%), утврђивање идентитета детета (7%) и позивање родитеља (15%):

- „Ево како ми радимо: Ако је затечено неко лице на улици које проси, уколико су деца са родитељима доведу се овде заједно са децом, обави се разговор са њима, консултује се судија за прекршаје, јавни тужилац, у зависности који члан је у питању, напише се прекршајна пријава, изриче се опомена често, суд ту буде благ и

¹⁵⁴ Групни интервју са децом, Београд

понекад је то учинковито и људи престану то да раде. Барем они који долазе из других градова, престану да долазе ради просјачења. На лице места се понекад зову мобилни тимови ЦСР. Неки имају добар, неки имају мање добар, они дођу. Гледа се да ли је дете повређено, центар онда ради свој посао. Ако центар не дође, онда полиција мора да напише један опширан извештај и пошаље ЦСР. Па рецимо ако је овде затечено лице из Панчева са дететом, центру се шаље извештај, они дају своје мишљене и доставе нама. Онда, у зависности од тога да ли они сматрају да ту има елементата злостављања или не, ми то онда прослеђујемо у тужилаштво. То је сарадња коју ми имамо¹⁵⁵.

Висок проценат полицијских управа и станица је, међутим, у упитницима навео да нема случајеве просјачења (35%) (графикон 20).

Графикон 20

¹⁵⁵ Групни интервју са стручњацима, Београд

Када су у питању деца старија од 14 година, полиција – иако овлашћена – ређе подноси пријаве:

- „ми према малолетницима и не спроводимо никакве мере када је прошња у питању, готово и да нема прекршајних пријава. Суштина прекршајне пријаве је да се изриче новчана казна, што је апсурдно у таквим ситуацијама..“¹⁵⁶

- „...мада не видим зашто не би неко прекршајно одговарао по закону о јавном реду и миру ако има 17, 18 година.... санкција постоји, закон постоји, закон је ту да се поштује... ми нисмо подносили, али не значи да таквих случајева нема. Ми се једноставно нисмо сусретали са таквим случајевима. Мада чисто сумњам да бисмо и подносили пријаву за неког млађег од 16 година. 17 и 18 можда, али испод 16...тешко“¹⁵⁷.

Прекршајне, али и кривичне пријаве чешће се подносе против родитеља...

- „...имамо кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица на основу кога санкционишемо родитеље или старатеље када децу затекнемо на улици да просе...“¹⁵⁸

...и увек против особа за које постоји сумња да су организатори просјачења, што подлеже одредбама закона који санкционише трговину људима.

Деца која просјаче полицију доживљавају и као своје заштитнике...

- „Мени су другари у полицији, кад ме виде кажу: 'Где сиии!'“¹⁵⁹

- „Испитивач: А кад има полиције?

Дете: Тад буде добро, дођемо тамо где су они и они нас чувају“¹⁶⁰

- „Испитивач: А коме се обратиш за помоћ?

Дете: Полицији

Дете: И ја исто, полиција више верује деци него шта кажу велики“¹⁶¹

- „Ја се њих не плашим, они нас бране“¹⁶²

...и као претњу:

- „Испитивач: Да ли вам се десило некад да вас одведу у дом?

¹⁵⁶ Групни интервју са стручњацима, Ниш

¹⁵⁷ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁵⁸ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

¹⁵⁹ Групни интервју са децом, Београд

¹⁶⁰ Групни интервју са децом, Београд

¹⁶¹ Групни интервју са децом, Београд

¹⁶² Групни интервју са децом, Београд

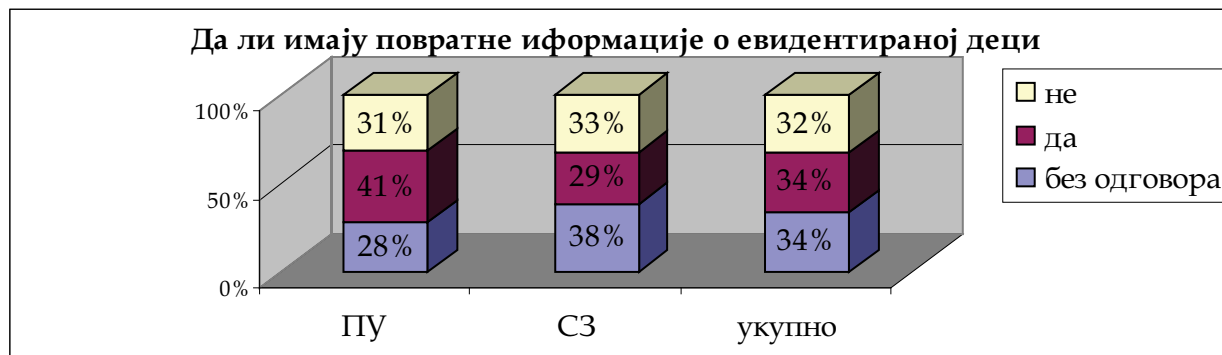
- Дете: *Мени јесте, мени и мом другару. Јурила нас полиција, али смо на крају побегли*¹⁶³
- „Ја им не верујем“¹⁶⁴
 - „Па ја видим по томе како ме зове полицајац да му приђем. Ако ме лепо зове онда дођем, ако је агресиван, онда бежим“¹⁶⁵
 - „Има полиције која нас тера кући и брани нам да будемо ту“¹⁶⁶.

Организације цивилног друштва саопштавају да њихове надлежности обухватају активности у правцу едукација, рада са децом (њиховог оснаживања и подршке), обезбеђивања смештаја у дневним боравцима и хуманитарне помоћи и сарадње са државним органима и јавним службама.

Ефекти предузетих мера у случајевима дечјег просјачења и њихово праћење

Државни органи, али и невладине организације немају одговарајући начин евалуације предузетих мера у случајевима дечјег просјачења, нити спроводе праћење њихових ефеката.

Након што су предузете мере према деци која просјаче, полиција и установе социјалне заштите у највећем броју случајева немају повратне информације о детету (графикон 21), те стога ни информацију о ефикасности предузетих мера.

Графикон 21

¹⁶³ Групни интервју са децом, Београд

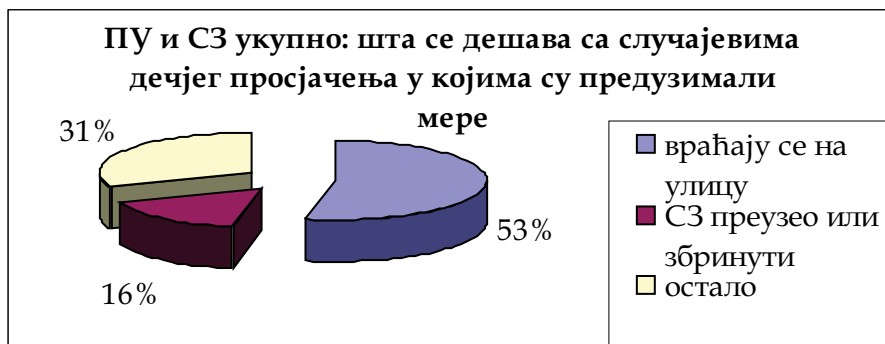
¹⁶⁴ Групни интервју са децом, Београд

¹⁶⁵ Групни интервју са децом, Ниш

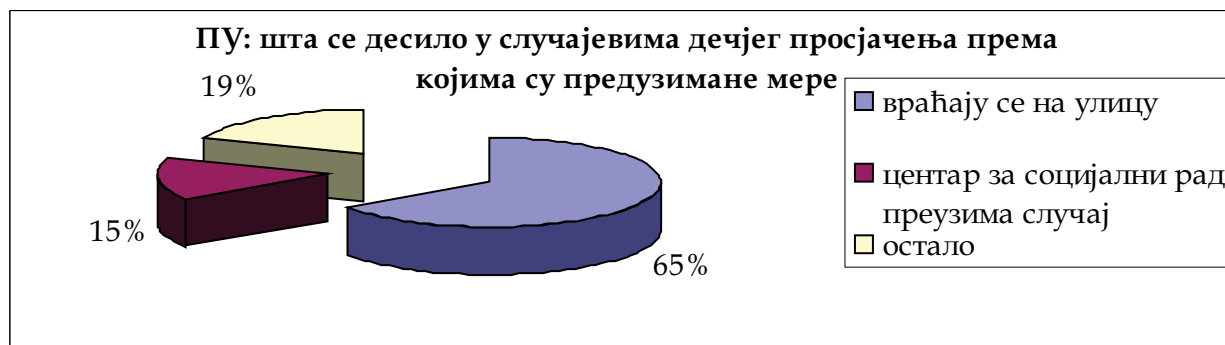
¹⁶⁶ Групни интервју са децом, Београд

Уочљиво је да полиција чешће добија повратне информације о деци према којој је предузимала радње из своје надлежности (41%) од установа социјалне заштите (29%) (графикон 21).

У оним случајевима где повратна информација постоји, полиција и установе социјалне заштите имају сазнања да се највећи број деце (преко 50%) враћа на улицу (графикон 22, 23 и 24)¹⁶⁷.

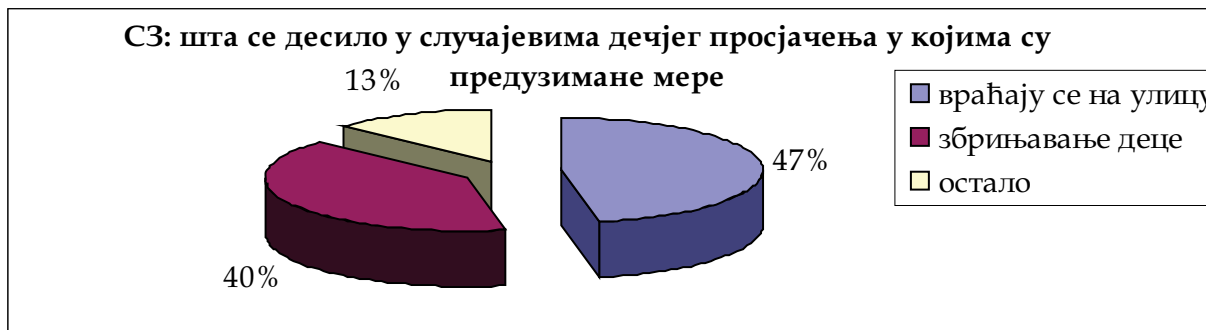

Графикон 22

Графикон 23

¹⁶⁷ Иако се ради о мањем броју случајева који су познати ПУ и СЗ, процентуално су изражени подаци за те случајеве како би смо добили што реалнију слику

Графикон 24

Мере које изричу судови за прекршаје нису само неефикасне, већ су и апсурдне: родитељи деце која просјаче кажњавају се новчано, а новац за плаћање новчане казне (с обзиром на сиромаштво породице) обезбеђује се (и) дечјим просјачењем.¹⁶⁸

Организације цивилног друштва – у мери у којој добијају повратне информације о деци са којом су радиле - такође имају сазнања да се највећи број деце врати на улицу.

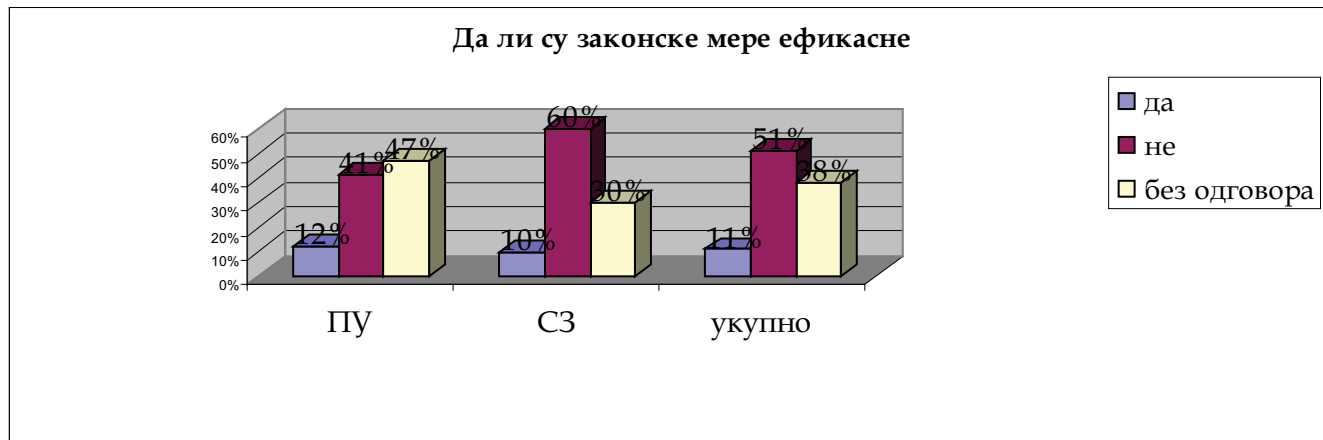
Ефикасност законом прописаних мера

Законске мере које се примењују ради сузбијања и превенције дечјег просјачења нису довољно ефикасне – оцена је половине органа и установа (графикон 25)¹⁶⁹. Свега 10% представника органа јавне власти оцењује да су постојеће законске мере ефикасне у сузбијању ове појаве.

И код НВО (9 од 10) доминантно је становиште да постојећа законска регулатива неадекватна и неефикасна платформа за решавање овог проблема.

¹⁶⁸ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁶⁹ У оцени релевантности овог одговора од значаја је и чињеница да скоро 40% није одговорило на ово питање

Графикон 25

Мере које су дале ефекте који су видљиви јесу активности дневних центара и свратишта за децу улице:

- „Да, мање деце има ... да просе.... Отворено је Свратиште, Дневни центар, ... уписано је 50 деце у школу...¹⁷⁰

Сарадња унутар система државне власти и са невладиним сектором

Установе социјалне заштите највиши степен сарадње остварују са полицијом: скоро 60% установа је навело је да сарађује са овим органом. Сарадња обухвата информисање, заједничке интервенције установа и полиције и поступање по пријави. Потом следи сарадња са школама (46%), кроз размену информација, помоћ детету у образовању и праћење ефеката предузетих мера.

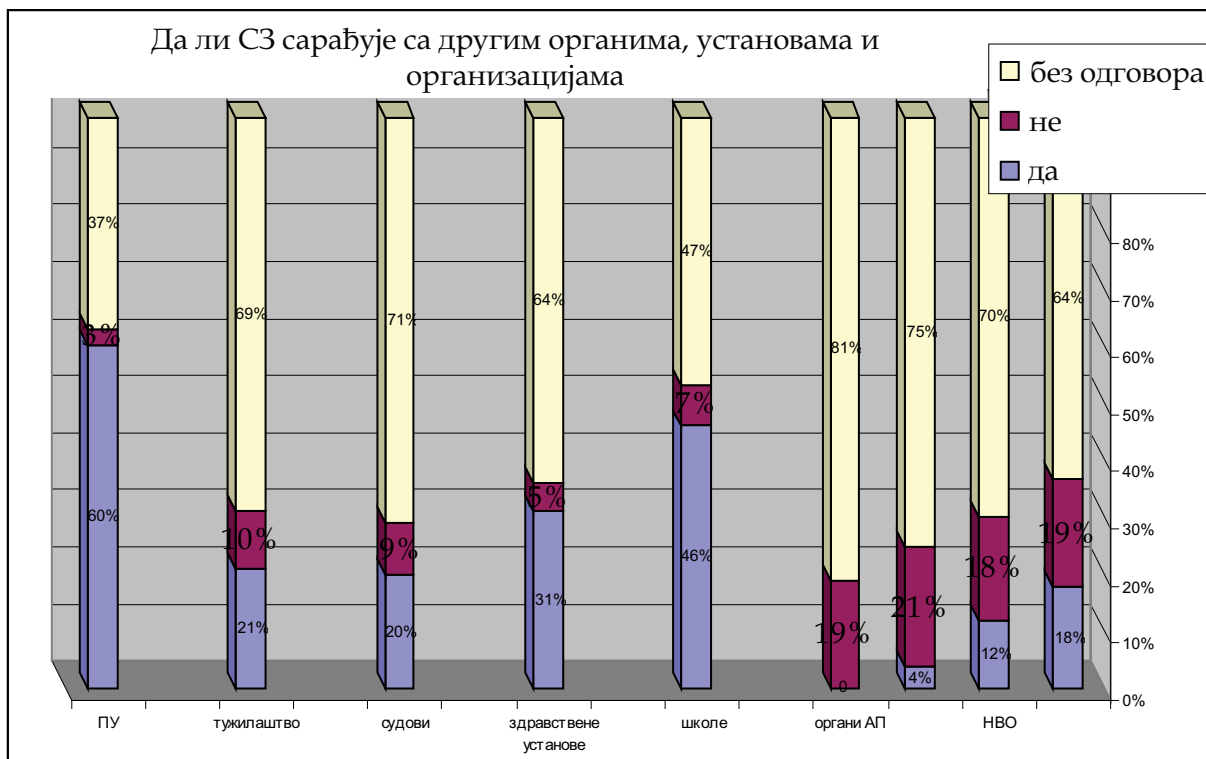
Са здравственим установама сарађује скоро 31% установа социјалне заштите, највише кроз упућивање на здравствене прегледе, а у многим мањем обиму кроз информисање и сарадњу (свега 5% установа навело је овај облик сарадње са здравственим системом).

¹⁷⁰ Групни интервју са стручњацима, Београд

Обим сарадње са тужилаштвима и судовима је скоро идентичан по обиму (21% и 20%) и облику – извештавање, интервенције и достављање налаза и стручних мишљења.

Значајан је податак да се унутар система социјалне заштите најређе одвија сарадња - сарадња установа социјалне заштите са органима АП не постоји (наиме, ни једна установа СЗ не саопштава да постоји сарадња са Покрајинским секретаријатом за здравство, социјалну политику и демографију - 0%), а са министарствима је на изузетно ниском нивоу (4%). На питање да ли постоји сарадња, много чешће се одговарало „не“– 19% установа социјалне заштите одговара да нема сарадњу са органима АП, а 20% њих нема сарадњу са министарствима.

Установе социјалне заштите сарађују са НВО у малом проценту (12%) и то кроз размену информација и заједничке пројекте (графикон 26).

Графикон 26

Облици сарадње СЗ са другим органима, установама и организацијама		
ПУ	информисање	57%
	поступање по пријави	17%
	заједничке интервенције	19%
тужилаштво	извештавање	27%
	налази и стручна мишљења	13%
	интервенције	47%
судови	интервенције	44%
	извештавање	38%
	налази и стручна мишљења	19%
здравствене установе	упућивање на здравствене прегледе	75%
	информисање и сарадња	5%
школе	размена информација	42%
	подршка у учењу	23%
	праћење ефеката мера	8%
органи АП		
министарства		
НВО	размена информација	
	заједнички пројекти	

Табела 1

Уочљив је низак степен извештавања и информисања у сарадњи установа социјалне заштите и тужилаштва, судова и здравствених установа, који упућује на лош проток информација било у смеру ка или од установе социјалне заштите. Нешто виши степен информисања (мада и даље недовољан) постоји између установа социјалне заштите и полиције, односно школа.

Двосмерни проток информација постоји између установа социјалне заштите са једне стране и организација цивилног друштва и установа образовања са друге стране (као размена информација и праћење мера које су предузете према детету). У осталим случајевима, сарадња је једносмерна, од установе ка органу или обратно (са изузетком заједничких интервенција са полицијом).

Полиција остварује највиши степен сарадње са установама социјалне заштите (85% полицијских управа и станица навело је сарадњу са системом социјалне заштите), кроз информисање, заједнички рад и активности примарног збрињавања деце.

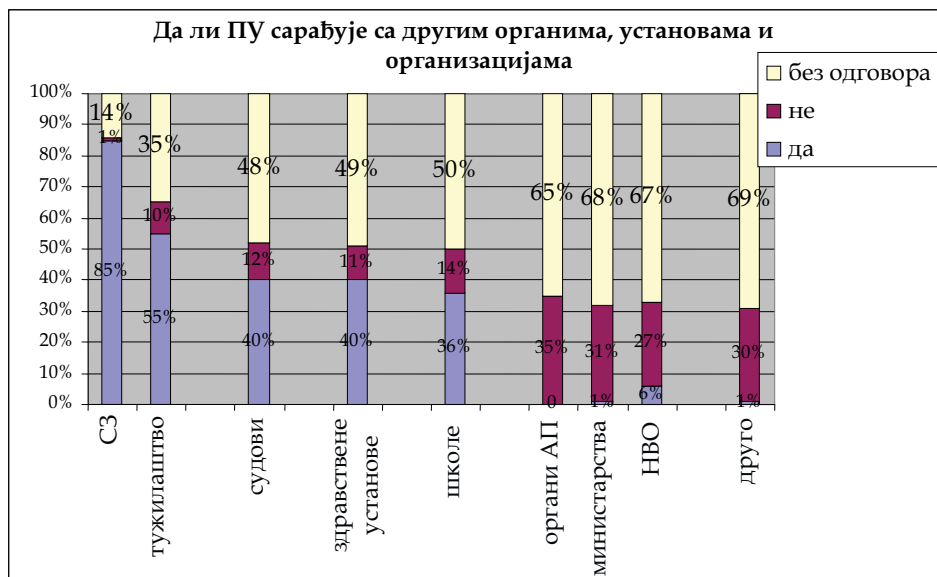
Висок степен сарадње (56%) полиција остварује са тужилаштвима, пре свега тако што се тужилаштвима достављају извештаји и за њихове потребе прикупљају информације. Сарадња са судовима (40%) остварује се кроз информисање судова, подношење пријава и достављање извештаја судовима.

У истом обиму (40%) полиција сарађује са здравственим установама, највише тако што упућује на здравствене прегледе, а 8% полицијских управа и станица наводи и сарадњу кроз информисање.

Са школама је сарадња полиције остварена у 36% полицијских управа и станица, а она обухвата едукације и предавања и заједничко праћење деце.

Сарадња полиције и органа АП не постоји, а са министарствима је на толико ниском нивоу да се може сматрати непостојећом (1%). Полиција, такође, даје чешће одговоре „не“ на питање да ли има сарадње са органима АП (35%) и министарствима (31%)

Са цивилним сектором, полиција сарађује у малом обиму (6%), кроз размену информација, заједничко пружање помоћи детету и превентивне програме (графикон 27).

Графикон 27

Облици сарадње ПУ са другим органима, установама и организацијама		
СЗ	информисање и сарадња	59%
	заједнички рад	22%
	примарно збрињавање деце	12%
тужилаштва	извештавање	36%
	прикупљање информација за потребе тужилаштва	32%
	поношење пријава	18%
судови	информисање и сарадња	59%
	поношење пријава	28%
	достављање извештаја	22%
здравствене установе	упућивање на здравствене прегледе	75%
	информисање и сарадња	8%
школе	едукације и предавања	60%
	заједничко праћење детета	40%
органи АП		
министарства		
НВО	размена информација и заједнички пројекти	
	заједничко пружање помоћи	
	превентивни програми	

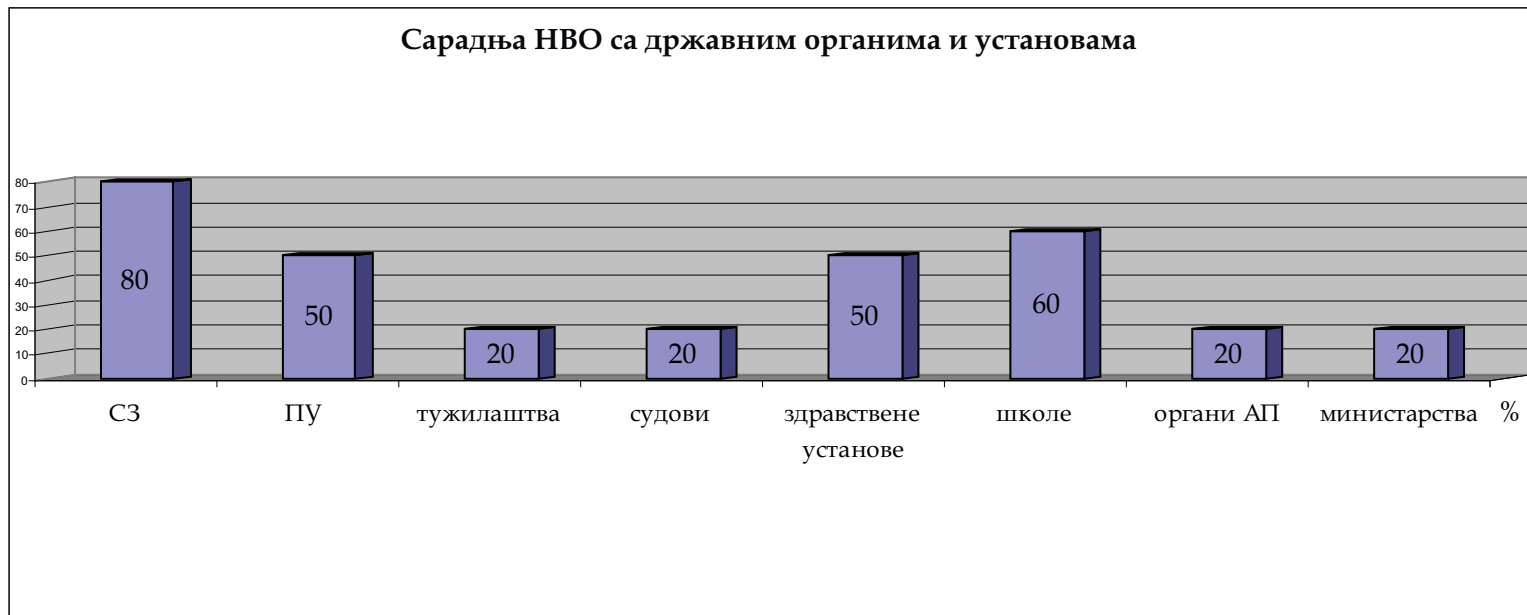
Табела 2

Сарадњу у циљу превенције полиција има само са школама и цивилним сектором. У првом случају, полиција и школа заједнички прате дете (40% полицијских управа и станица наводи ову заједничку активност са школом), односно организују се едукације и предавања (60% полицијских управа и станица). У другом случају, полиција и НВО заједнички пружају помоћ, размењују информације, учествују у заједничким програмима и имају заједничке програме превенције.

Са установама социјалне заштите, такође, постоје заједничке активности (22%), информисање и сарадња (60%) и заједничко збрињавање детета (12%).

Међутим, у сарадњи са правосудним органима, полиција је пре свега „продужена рука“, тј. више услужни орган тужилаштва и судова, а информисање се своди на једностран ток информација (правац полиција – тужилаштво/суд).

Већина испитаних организација цивилног друштва (80%) наводи да сарађује са установама социјалне заштите; нешто нижи степен сарадње је са школама (60%), полицијом и здравственим установама (50%), а низак је степен сарадње са правосуђем и државном управом – 20%(графикон 28).

Графикон 28

Предлози за унапређење превенције дечјег просјачења и заштите деце која просјаче

Ја моју децу не бих никад пустио да просе дете, Ниш

Представници државних органа, јавних установа и цивилног сектора дали су низ предлога мера ради сузбијања и превенције дечјег просјачења.

Једна група предлога обухвата мере које могу утицати на смањење утицаја одређених фактора ризика:

- Едукација родитеља деце која просјаче;
- Материјална подршка породици детета које просјачи и њено економско оснаживање;
- Укључивање деце која просјаче у образовни систем и задржавање деце у образовном систему:
 - „...мењање свести корак по корак“¹⁷¹;
- Развијање сервиса подршке породици детета;
- Запошљавање родитеља деце која просјаче:
 - „Знаш како, то мораш да причаш са родитељима. Они не раде нигде, можда да им се понуди посао, онда не би слали децу да просе. Не разумем се баш у то, али логично размишљам..Ја моју децу не бих никад пустио да просе“¹⁷²;
- Мотивација родитеља на рад и њихова активација, уместо одржавања њихове „зависне позиције“ прималаца материјалне помоћи:
 - „Дакле, не да им дајемо потврду о незапослености, већ напротив, да тражимо посао“¹⁷³;
 - „Социјално може да помогне, кад примаш паре, онда седиш кући, напуниш фрижидер и не идеш нигде“¹⁷⁴;
- Социјална интеграција ромске популације;
- Рано укључивање деце у ризику од просјачења и дечјег „рада“ у систем образовања („сервиси за рани узраст“) кроз боравак у предшколским установама:
 - „Када би предшколска установа могла да почиње да ради са децом од 3 године, верујте ми да би ми имали 90% мање проблема касније. Мислим да је акценат управо до 7. године“¹⁷⁵;
- Приступачност установа деци у ризику од просјачења и дечјег „рада“ и другим маргинализованим групама деце;

¹⁷¹ Индивидуални интервју са стручњаком, Београд

¹⁷² Групни интервју са децом, Ниш

¹⁷³ Групни интервју са стручњацима, Београд,

¹⁷⁴ Групни интервју са децом Београд

¹⁷⁵ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

- Приступачност државних органа и јавних служби породицама из маргинализованих група и поступање органа и установа уз уважавање потреба ове групе грађана:
 - „Однос је јако важан, важно је срести нечије потребе. То је основ за успостављање контакта и поверења¹⁷⁶;
- Обезбеђивање докумената;
- Сензибилизација јавности и промена толерантног става грађана према просјачењу:
 - „то је једна врста клишеа, обрасца, да се давањем новца чини милосрђе...ми имамо пуно таквих примера, као бацање новца на венчањима...деца скупе паре испред цркве, а онда их неко тамо сачека, одузме им паре и купи флашу вињака“¹⁷⁷.

Друга група предлога усмерена је на поступање према деци која већ просјаче и њиховим родитељима, са циљем да деца прекину са просјачењем и „радом“ и уведу у токове друштвено пожељног понашања:

- Онемогућавање деце да просе, уз истовремено нуђење алтернативних модела понашања „у складу са културолошким потребама групе из које долазе деца која просјаче“¹⁷⁸ и алтернативних и легалних извора зараде¹⁷⁹;
- Устројавање адекватне евиденције на републичком нивоу¹⁸⁰;
- Континуиран теренски рад са децом која просјаче и отварање нових дневних центара и свратишта за децу улице:
 - „Пројекат Свратишта јесте један од начина...“¹⁸¹;
- Свеобухватна акција која би обухватила и превентивне и заштитне и репресивне мере, уз потпуну сарадњу свих органа, установа и организација:
 - „то значи мобилизација читаве локалне заједнице, локалне управе ... Јер свако би пристао од незапослених учитеља, педагога, психолога на тржишту рада да се осмисли пројекат и да се та деца мотивишу кроз њима прилагођене програме“¹⁸²;
- Унапређење рада система социјалне заштите као надлежног да „реша проблем социјалних разлога из којих људи просе“¹⁸³;
- Устројавање „јаке позорне службе „која ће да патролира и делује на психолошком нивоу“¹⁸⁴;
- Санкционисање родитеља/организатора просјачења:

¹⁷⁶ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁷⁷ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁷⁸ Групни интервју са стручњацима, Ниш

¹⁷⁹ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁸⁰ Индивидуални интервју са стручњаком, Београд

¹⁸¹ Групни интервју са стручњацима, Ниш

¹⁸² Групни интервју са стручњацима, Ниш

¹⁸³ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁸⁴ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

- „Ако родитељ не шаље дете у школу, он има да иде у затвор!...Нека држава санкционише оно што може“¹⁸⁵;
- „у некој заједничкој акцији се види ко је извео дете на улицу, да ли те родитеље треба лишити родитељског права, да ли га треба сместити негде, покренути кривични поступак према родитељима“¹⁸⁶;

...али и деце која просјаче:

- „Јер они, без обзира што су самоиницијативни и без организатора, морају бити санкционисани и да се на њиховом примеру покаже другима тежина целе ствари. Јер уколико се они само приведу, позове се центар, провери се, пусти се, они сматрају да је то нешто легално и нормално. Не сматрају да је угрожавање јавног саобраћаја прекршај. Морамо у том смислу барем према некоме да применимо ту санкцију, према онима који су кривично одговорни“¹⁸⁷.

Скоро 1/4 органа и установа (23%) верује да су постојеће законске мере – благе и да би њихово поштравање дало позитивне ефекте у сузбијању и превенцији дечјег просјачења. Уочљиво је да су овај став заступали у већој мери стручњаци из система социјалне заштите (30%), него полицијски службеници (16%). Превенцију као начин смањења појаве дечјег просјачења препознаје мањи број органа и установа (16%) (табела 3).

Предлози за унапређење мера			
	ПУ	СЗ	укупно
без одговора	47%	31%	39%
доследно примењивање закона	6%	5%	6%
укључивање шире заједнице	2%	0%	1%
убрзати судске поступке	4%	4%	4%
поштрити законске мере	16%	30%	23%
унапредити превенцију	15%	18%	16%
остало	10%	12%	11%

Табела 3

¹⁸⁵ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁸⁶ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁸⁷ Групни интервју са стручњацима, Београд

Слични су и ставови организација невладиног сектора: само једна НВО је става да су постојеће законом прописане мере могу „делимично спречити социјални проблем просјачења“. Осам од десет НВО је постојеће мере оценило неефикасним зато што „не доносе решења“, не укључују превентивни рад, нити постоје програми и институције подршке деци која просјаче и њиховим породицама.

Установе социјалне заштите посебно истичу потребу за унапређивањем начина евидентирања, с обзиром да тренутно не постоји ниједан начин праћења појаве дечјег просјачења. Већина установа предлаже умрежавање органа и установа и устројавање посебне евиденције или издвајање посебне категорије деце која просјаче у постојећим евиденцијама (табела 4).

Предлози за унапређивање евиденције у СЗ	
без одговора	30%
издвајање посебне категорије	23%
стварање посебне евиденције и умрежавање институција	33%
истраживање појаве	1%
укључивање јавности	5%
остало	8%

Табела 4

Као изазове и препреке у предузимању мера превенције и сузбијања дечјег просјачења органи, установе и организације посебно издвајају следеће:

- затвореност система:
 - „социјална заштита, колико год имала овлашћења, не може сама са проблемом да се носи, дефинитивно мора да постоји синхронизована акција свих... система..., и да она није сукцесивна, она је комплементарна, увек мора да иде заједно. Ако неко уђе у систем социјалне заштите, паралелно мора да ради и здравство и образовање...“¹⁸⁸;
- одсуство сарадње:

¹⁸⁸ Индивидуални интервју са стручњаком

- „нема сарадње ако не познајем некога лично. Институционална сарадња је грозна. Без конкретног познавања, на име, нема конкретне помоћи. И ми сами смо један инертан систем. Не може се сарадња сводити само на личне контакте“¹⁸⁹;

- бирократска крутост система
 - „...ствара се преговарачки однос и нема тога да се изађе у сусрет потребама корисника, већ се ствари посматрају са негативног аспекта: ти немаш право, осим ако ми докажеш да га имаш. Такав је приступ код нас у пружању услуга. Када имате такву једну породицу, уопште није питање на шта она има право, већ шта њој треба“¹⁹⁰;
- недостатак људских и материјалних ресурса;
- отпор у образовним установама (предшколским установама и школама) према „деци улице“ и деци из маргинализованих група:
 - „установа... не жели да се бави том децом...“¹⁹¹;
- толерантан став друштва према просјачењу:
 - „то је једна врста клишеа, обрасца, да се давањем новца чини милосрђе и ако би увели да је то кажњиво, имали би проблем у друштву“¹⁹².

¹⁸⁹ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

¹⁹⁰ Групни интервју са стручњацима, Београд

¹⁹¹ Групни интервју са стручњацима, Нови Сад

¹⁹² Групни интервју са стручњацима, Београд

ПРИОРИТЕТНИ ИЗАЗОВИ И ПРОБЛЕМИ У СУЗБИЈАЊУ И ПРЕВЕНЦИЈИ ДЕЧЈЕГ ПРОСЈАЧЕЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Република Србија није до сада спровела свеобухватно истраживање које би се бавило децом која су укључена у живот и/или рад на улици, укључујући и децу која просјаче, нити располаже довољним подацима и стручним знањима, на основу којих би се могли извести конзистентни и поуздани закључци о **узроцима** живота и/или рада деце на улици и **обиму** ове појаве.

На основу резултата спроведеног истраживања о појави дечјег просјачења у Републици Србији изведени су следећи закључци о постојећим проблемима, тешкоћама и изазовима са којима се суочавају органи извршне власти и организације цивилног друштва у свом раду на сузбијању и превенцији појаве дечјег просјачења:

Недостатак познавања и разумевања појаве и значаја дечјег просјачења

Међу стручњацима који се баве децом, као и између надлежних државних система и невладиног сектора за поступање и заштиту у случајевима дечјег просјачења, не постоји сагласност о томе шта значи појам просјачења и посебно шта чини појаву дечјег просјачења.

Државни органи, институције и организације цивилног друштва у разумевању и свом поступању углавном се ослањају на социолошке дефиниције и законске одредбе које су недовољне за објашњење ове појаве и пружање платформе за њено сузбијање и искорењивање.

Због тога што се мало зна о томе ко су деца која се баве просјачењем, о њиховом пореклу, животу, породичним и социјалним условима, а дубљи разлози за њихово бављење просјачењем се не истражују, нити се њима било ко систематски бави, доминира стереотипна слика малог (претежно ромског) детета које је физички, здравствено и образовно запуштено, усамљено или у пратњи најчешће старијег детета или одрасле женске особе и које на улици или у превозном средству покушава да испруженом руком и/или певајући, свирајући на неком инструменту изазове самилост и сажалење пролазника како би му дали новац.

Иако стручњаци органа, установа и организација указују да се просјачење врши на различите начине и да постоји широк спектар различитих облика понашања деце који се могу сматрати просјачењем, не постоји сагласност ни о томе које се све активности деце, чији је живот и рад повезан са улицом, могу подвести под појам просјачења.

Начин на који деца која просјаче дефинишу просјачење веома се разликује од ставова које о овој појави имају одрасли који се њима баве. Деца праве разлику између „рада“ и „просјачења“. Прање аутомобилских стакала, продаја цвећа, „упаркиравање“, скупљање секундарних сировина (картона, папира, бабра), певање и свирање у јавном превозу или на јавним местима за децу је – рад. Просјачење, међутим, није рад, већ непожељно понашање које је нужно да би се обезбедила основна средства за егзистенцију.

Недостатак евиденција и података о карактеристикама и распрострањености појаве дечјег просјачења

Ни у једном систему државне власти не води се евиденција о овој појави (само систем социјалне заштите и полиција имају индиректне податке), а нарочито не постоји систематична и целовита евиденција деце чији је живот и рад повезан са улицом и која се баве просјачењем. Стога се у овом тренутку одговори на питања колико је распрострањена овај појава у Републици Србији, колики је број деце која су укључена у живот и/или рад на улици („деца улице“) – укључујући и децу која просјаче, ког су узраста, да ли су географски/просторно груписана, на који начин су организована, где и у каквим породицама и условима живе итд, могу заснивати искључиво на претпоставкама и грубим проценама.

Успостављање евиденција отежано је чињеницама да међу стручњацима не постоји јединствено одређење појма дечјег просјачења као и да се деца улице најчешће не могу идентификовати услед недостатака личних докумената и чињенице да нису уписана у матичне књиге рођених. Немогућност евидентирања ове „правно невидљиве“ деце је можда најмања од свих последица: ова деца немају обезбеђену здравствену заштиту и образовање, нити могу бити корисници свих (некада врло адекватних) услуга социјалне заштите.

Непостојање евиденција о дечјем просјачењу, неконзистентност и непоузданост података о случајевима дечјег просјачења у релевантним органима, установама и организацијама, додатно компликује и отежава могућност да се предузме организована, усклађена и координисана акција на сузбијању, превенцији и елиминисању дечјег просјачења, као једног од облика злоупотребе и експлоатације деце, а што је постала обавеза државе ратификацијом Конвенције о правима детета, Конвенције МОП бр. 182 о најгорим облицима дечјег рада и других међународних уговора.

Подаци и процене добијени од стручњака у овом истраживању да је половина деце укључене у просјачење узраста 10 – 14 година, а чак 45% ове деце је старости од годину дана до 10 година, указују да је неопходно хитно доношење одговарајућих стратегија и смерница надлежних тела за заштиту ове деце од свих облика злоупотребе и експлоатације, у складу са обавезама преузетим ратификацијом међународних докумената.

Податак из истраживања да постоји гравитација деце која просјаче ка већим градовима и регионалним центрима, као што су Београд, Нови Сад и Ниш и мобилност дечјег просјачења ка туристичким центрима, у зависности од туристичке сезоне, подударна су са искуствима, знањима и подацима других земаља из региона о проблему дечјег просјачења.

Недостатак разумевања узрока и фактора ризика дечјег просјачења

Просјачење је једна од многих слика које чине мозаик живота „деце улице“, нераздвојиво је повезано са другим активностима ове деце и постоји паралелно са њима. Утврђивање узрока дечјег просјачења претпоставља систематично истраживање које би појави живота и рада деце на улици, укључујући и појаву дечјег просјачења, пришло на целовит начин.

Представници органа извршне власти (из система социјалне заштите и полиције) проценили су као основне факторе ризика за појаву дечјег просјачења (укупно чине 74%) - припадност ромској етничкој групи и принуду детета на просјачење од стране организоване групе, док је значајно мањи утицај приписан сиромаштву (7%) и припадности групи деце улице (8%).

Међутим, сиромаштво је засигурно значајан фактор ризика, а према речима деце која су укључена у просјачење, управо сиромаштво је био повод да започну са просјачењем.

Резултати фокус група и групних интервјуа указују на низ других фактора за које стручњаци сматрају да узрокују просјачење деце: „стицање навика у понашању“ „погрешни ставови родитеља“, преузимање трансгенерацијских и културних образаца, „субкултура“, другачији системи вредности, напуштање редовног образовања и недостатак мотивације за враћање у образовни систем, породице које су „неосвешћене“, „не вреднују образовање“...

Истраживање је указало на недовољно разумевање узрока појаве дечјег просјачења, али и присутност предрасуда и неопходност упознавања стручњака да су управо ромска деца у највећем ризику за укључивање у просјачење, као најмаргинализованија група, услед екстремног сиромаштва (десет пута је веће сиромаштво ромске од већинске популације¹⁹³), гетоизације и искључености из друштвене заједнице, незапослености и необразованости њихових родитеља, живота и развоја у небезбедним и неповољним условима за живот и развој детета, без одговарајуће исхране, хигијене, здравствене заштите, недоступности предшколског образовања и стимулације на раном узрасту.

¹⁹³ Инклузија ромске деце раног узраста, Национални извештај за Србију, март 2011

Недовољно разумевање круцијалног значаја раног узраста

Резултати истраживања о ставовима домаћих стручњака који се баве децом, указују и на њихово недовољно разумевање круцијалног значаја раног узраста и недостатак знања да се деца на узрасту од 0 до 6 година суочавају са много већим ризиком од сиромаштва и нестимулативних и угрожавајућих животних и развојних услова, него деца друге старосне групе.

Неразумевање значаја раног узраста и потенцијала друштвених система за инклузију деце на раном узрасту има за последицу недостатак визија, стратегија и ефикасних превентивних програма за спречавање, сузбијање и искорењивање појаве дечјег просјачења, као и изостајање обухвата ове деце и „деце улице“ у системе здравства, социјалне заштите и установе предшколског образовања.

Уколико ситуација остане оваква и ако се на децу обрати пажња тек када дође време да започну са обавезним предшколским и основним образовањем, посебно ће бити касно за децу која живе и одрастају на улици у сиромаштву, без одговарајуће ране стимулације у породичном окружењу, небезбедна, изложена угрожавајућим условима за њихов живот и развој и најескстремнијим облицима експлоатације.

Искљученост деце, њиховог мишљења и доприноса у разумевању, сузбијању и превенцији појаве дечјег просјачења

С обзиром да се у погледу разумевања ове појаве, њених узрока и фактора ризика, деца која живе и раде на улици и баве се просјачењем значајно разликују од одраслих у чијој је надлежности да им пружају заштиту, очекивано је и да су постојеће мере које примењују државни органи и институције неефикасне и неодговарајуће. Такве оцене дају сами стручњаци органа јавне власти, који су предузимали ове мере и саопштавају да се преко 50% деце према којима су ове мере предузимане враћају на улицу и настављају са просјачењем.

Недоступност и немогућност остваривања права овој групи деце у свим системима (правном, социјалном, здравственом, образовном, безбедносном)

У постојећој законодавној регулативи више су у фокусу услуге и мере, као и надлежни органи и институције које их пружају а мање сама деца, а када се у документима и прописима помињу деца, то се односи на децу која су регистрована у неком од државних система, тако да су се читаве групе деце жртве друштвене искључености, занемаривања, злостављања, злоупотребе и експлоатације

(деца која живе и раде на улици и баве се просјачењем, ромска деца, деца на раном узрасту и без личних докумената) изгубиле у државној агенди.

Остваривање права на здравствену, социјалну, правну и безбедносну заштиту и образовање деце чији је живот и/или рад неодвојиво везан за улицу („деца улице“) и просјачење, није уређено посебним прописима, већ се примењују опште норме закона и подзаконских аката у овим областима у којима су ова деца „невидљива“, укључујући компликоване процедуре и услове за остваривање права и заштиту, које ова група деце и њихове породице често не могу испунити.

Иако је заштита права деце која се налазе у правном, здравственом и образовном систему, као и у полицији и систему социјалне заштите, подигнута на виши ниво, деци која живе и раде на улици и укључена су у просјачење су недоступна ова права и заштита и таквим дискриминаторним односом према деци из посебно маргинализованих група државни сектор појачава њихову угроженост, што потврђују и деца и стручњаци који се њима баве.

Недостатак активности на терену и пружање мера и услуга смањења штете деци чији је живот и рад повезан са улицом и бављењем просјачењем

Упркос препознавању да су оваква деца најподложнија различитим облицима злоупотреба и експлоатацији организованих група које се баве трговином људима, проституцијом, дистрибуцијом и продајом психоактивних супстанци, организованим просјачењем и другим криминалним активностима, заштиту им не пружају ни систем социјалне заштите ни полиција, као ни други системи (тузилаштво, судови) због тешкоћа са идентификацијом, недостајућим личним документима и **непризнавањем статуса жртве овој деци.**

Иако је свим стручњацима из државног сектора позната вишеструка угроженост живота, физичког здравља и развоја детета које просјачи због дуготрајног боравка на улици и изложености бројним ризицима, као што су повређивање у саобраћају, насилничко понашање одраслих према њима, ризична понашања попут конзумирања психоактивних супстанци, проституције и укључивање у вршење кривичних дела, државни органи и институције не спроводе теренски рад и немају организоване активности на терену намењене непосредном пружању заштите и смањењу штете на лицу места (кроз хуманитарну помоћ у виду обезбеђивања одговарајуће хране, гардеробе, средстава за хигијену, проверу здравља и пружања здравствених услуга и едукацију о заштити од ризичних понашања и сл.).

У Републици Србији искључиво невладин сектор располаже сервисима за непосредно (на терену) пружање услуга и примену мера у циљу смањења штете од њиховог дуготрајног живота и боравка на улици и бављења просјачењем. При том, иако врше ову значајну улогу, ове организације не добијају средства за рад из буџета јединица локалне самоуправе и /или републичког буџета.

Непотпун и неодговарајући правни оквир за сузбијање и превенцију дечјег просјачења

Прописи који просјачење утврђују као радњу прекршаја, не дају правно значење овог израза. Имајући у виду разлике међу органима, али и међу стручњацима у истом органу у погледу тога које се понашање сматра просјачењем, примена права на случајеве просјачења може се знатно разликовати од органа до органа, а разлике неће бити засноване на закону, већ слободном тумачењу доносиоца одлуке.

Прописи којима је просјачење предвиђено као прекршај, не садрже посебне норме за случај да је извршилац прекршаја радњом просјачења – дете, а одредбе прописа о одговорности правних лица која су старатељи детета које просјачи нису нашле своју примену у пракси.

Деца која просјаче, како у прописима тако и у пракси немају јасно признат статус детета жртве експлоатације, насиља, злостављања и занемаривања. Напротив, са навршених 14 година сматрају се извршиоцима казног дела – прекршаја, постају легитиман објект полицијских овлашћења и овлашћења комуналне полиције и улазе у казнене поступке у којима им се изричу санкције.

Издазак детета из Републике Србије и улазак у њу, није регулисан законом. Изузев важеће путне исправе, детету није потребан никакав други документ да би, само или у пратњи особе која није његов родитељ/старатељ, прешло државну границу. Препуштено је слободној оцени службених лица да ли ће и у којим случајевима проверавати да ли је прелазак детета преко границе последица вршења кривичног дела.

Закони Републике Србије нису усклађени са међународним инструментима које је ратификовала Република Србија, а који државе чланице обавезују на обезбеђивање законских и административних мера за заштиту детета од свих видова експлоатације и насиља.

Дечје просјачење увек је и без изузетка експлоатација деце и њихово злостављање и занемаривање. Изложена свакодневном угрожавању живота и здравља и ризику да постану жртве трговине људима, искључена из редовног образовања, адекватног породичног окружења, вршњачке групе, са преузетом одговорношћу одрасле особе за сопствену и егзистенцију породице, лишена већине активности које прате здраво детињство и период одрастања, деца која просјаче ускраћена су у свим сегментима свог живота, а њихов правилан развој и добробит вишеструко је и трајно угрожен.

Недовољни капацитети, неодговарајуће надлежности и мере државног и невладиног сектора у сузбијању и превенцији дечјег просјачења

Капацитети органа и установа надлежних за превенцију и сузбијање дечјег просјачења су недовољни, како са становишта материјалних средстава, тако и са становишта броја запослених, њихових знања и обучености за рад са децом која просјаче. Ова чињеница значајно отежава планирање и спровођење превентивних активности, а доприноси да се примењују неефикасне и неодговарајуће мере.

Не постоје стручни стандарди који одређују поступање државних органа и институција у случајевима дечјег просјачења. У случајевима када се предузимају одређене мере, њих карактерише неорганизованост, несистематичност и стихијност. Ефекти предузетих мера не прате се и не анализирају. Тамо где постоје, подаци указују да се највећи број деце према којој су, због просјачења, предузете законом предвиђене мере, враћа на улицу и наставља са просјачењем. Криминализовање и санкционисање деце која просјаче и њихових родитеља није умањило појаву „деце улице“, укључујући и дечје просјачење.

Органи и установе не препознају своју улогу у превенцији дечјег просјачења. Своје надлежности виде у реактивним активностима, у највећој мери заштитним, а у нешто мањој мери репресивним. У складу са овим ставом, мере надлежних органа и установа су у функцији реакције на дечје просјачење, нису усмерене на узроке просјачења. Превентивне мере – оне које су расположиве и могу у одређеној мери деловати на узроке дечјег просјачења (као што је материјална помоћ) – предузимају се у малом обиму.

У раду са децом која просјаче недостаје активан приступ надлежних органа и установа деци и њиховим породицама и теренски рад, што резултира недовољном информисаношћу органа и установа о појави дечјег просјачења.

Изостаје ангажовање локалне самоуправе да, у складу са својим надлежностима и одређеним средствима, пружа финансијску и сваку другу помоћ и подршку локалним органима, установама и невладиним организацијама у активностима које предузимају ради сузбијања и превенције дечјег просјачења и заштите деце укључене у просјачење.

Недостатак мултидисциплинарне и интерсекторске сарадње и координације њиховог поступања

Однос органа и установа карактерише одсуство суштинске сарадње, јер се постојећа своди на „сервисирање“ и пружање повремених услуга. Информисање је углавном једносмерно и изостају заједничке активности. Системи кроз које пролази дете које просјачи су затворени и између њих **не постоји проток информација**. Системи не добијају повратне информације од других система којима су „предали“ дете које просјачи, а у недостатку потребних података о томе шта се десило са дететом, нису у могућности да спроведу евалуацију предузетих мера.

Сарадња органа и установа са цивилним сектором је на ниском нивоу, чак и са оним организацијама цивилног друштва које се баве децом која просјаче и могу бити значајни ресурс у превенцији дечјег просјачења.

Недостатак сарадње између система који прописују стандарде и оних који их примењују

Између министарстава, као система који утврђују и прописују политике и стандарде рада, и оних нижих инстанци које их примењују (установе социјалне заштите и полицијске станице и управе) не постоји ни „вертикална“ ни „хоризонтална“ сарадња, услед чега постоји раскорак између донетих стратегија, правила и стандарда у области заштите деце и њихове примене у пракси и свакодневном и конкретном поступању државних органа и институција.

Одговорност за „рад“ деце и дечје просјачење је на свима – **изузев на деци**. Културни и друштвени миље и економски услови у којима породице деце која просјаче живе, не ослобађа их одговорности за правилно одрастање и развој њихове деце. Ипак, остваривање њихових родитељских дужности захтева интензивну подршку друштва и државе, која је у овом случају спорадична и стихијска, оптерећена многобројним условима којима ове породице не могу да одговоре. **Одговорност државе је вишеструка**: као носиоца обавезе да родитељима који се непосредно брину о детету пружи потребну помоћ и подршку у остваривању родитељства; као алтернативног „стараоца“ детета без родитеља, односно детета које је у родитељској породици угрожено; и као носиоца обавезе да свако дете заштити од насиља, злостављања, занемаривања и експлоатације.

ПРЕПОРУКЕ

Полазећи од резултата истраживања о карактеристикама и распрострањености дечјег просјачења у Србији, утврђених недостатака, тешкоћа и изазова у раду државног и невладиног сектора на сузбијању и превенцији дечјег просјачења, као и обавеза које је држава преузела потписивањем међународних докумената из области права детета и заштите деце из осетљивих група и деце жртви искључености, занемаривања, злостављања, злоупотребе и експлоатације, препоруке су организоване према кључним темама и носиоцима одговорности за њихово решавање.

I

Потребно је да Савет за права детета припреми, а Влада Републике Србије донесе свеобухватну националну стратегију за заштиту деце чији је живот и/или рад везан за улицу („деце улице“), којом ће се дефинисати стандарди и принципи, опште смернице, надлежна национална тела и механизми за сузбијање, превенцију и искорењивање живота и рада деце на улици и свих облика злоупотреба и експлоатације деце.

Националном стратегијом потребно је дефинисати механизме за остваривање и заштиту права деце чији је живот и рад неодвојиво везан за улицу на лични идентитет, здравствену заштиту, образовање, социјалну заштиту и приступ државним органима и јавним службама.

У изради националне стратегије потребно је обезбедити највећу могућу партиципацију деце чији је живот и/или рад везан за улицу и укључити њихову перспективу у стратешко планирање.

II

Потребно је да Влада Републике Србије донесе протокол за заштиту деце чији је живот и/или рад везан за улицу („деце улице“) којим ће се утврдити надлежности, мере, поступци и активности државних органа, органа територијалне аутономије и локалне самоуправе и јавних служби, начин целовите размене информација, одговорности, механизми за контролу, праћење примене и евалуацију предузетих мера, одредити тимови стручњака за њихово спровођење и тело које ће координисати њихове акције и заједничко поступање.

III

Потребно је да Народна скупштина Републике Србије уврсти у дневни ред разматрање предлога Закона о правима детета, који ће поднети Заштитник грађана у складу са својим законским овлашћењима.

IV

Министарство правде и Министарство унутрашњих послова измениће постојеће прописе којим се уређују прекршаји и прекршајни поступак, како би се искључила прекршајна одговорност детета (особе млађе од 18 година) за просјачење и скитничење, а детету које просјачи признао статус оштећеног прекршајем извршеног радњама просјачења и скитничења.

V

Министарство правде, Министарство унутрашњих послова и Министарство рада и социјалне политике измениће постојеће прописе којима се уређују евиденције, како би се утврдили начини препознавања дечјег просјачења и дечјег рада, дефинисали индикатори за праћење појаве и обезбедило целовито праћење случајева дечјег просјачења.

VI

Министарство унутрашњих послова измениће постојеће прописе којима се уређује прелазак државне границе, како би се уредио начин на који деца (особе млађе од 18 година) прелазе државну границу сама, односно у пратњи особа које им нису родитељи, односно старатељи.

VII

Министарство за људска и мањинска права и државну управу и локалну самоуправу измениће прописе којима се уређују надлежности, овлашћења и послови комуналне полиције како би се прописала обавезујућа обука комуналних полицајаца за рад са децом, а посебно за рад са децом чији је живот и/или рад везан за улицу.

VIII

Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, Министарство рада и социјалне политике, Министарство здравља и Министарство просвете и науке укључиће у постојеће програме едукације стручњака о примени Општег и посебних протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања и обуку о раду са децом чији је живот и/или рад повезан са улицом („деце улице“), односно израдиће посебне програме едукације стручњака о животу и раду „деце улице“.

IX

Савет за права детета Владе Републике Србије организоваће националну кампању која би општој и стручној јавности посебно скренула пажњу на појаву дечјег просјачења, информисала је о ризицима и угрожености деце укључене у просјачење и последицама њиховог живота и рада на улици.

Национална кампања посебно ће промовисати важности и значај раног узраста и раних квалитетних интервенција, као и смањење сиромаштва за сву децу, у циљу превенције и искорењивања дечјег просјачења.

X

Јединице локалне самоуправе ће у планирању буџета, размотрити могућност опредељивања финансијских средства за подршку организацијама цивилног друштва у активностима које оне предузимају ради заштите и помоћи „деци улице“, сузбијања и превенције дечјег просјачења и заштите деце укључене у просјачење, самостално или у сарадњи са државним органима и јавним службама.

XI

Министарство рада и социјалне политике, Министарство просвете и науке, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља и јединице локалне самоуправе ће планирати, организовати и преко органа и установа на локалном нивоу спроводити акције прилажења деци која просјаче, „уласка“ у њихова насеља и теренски рад намењен промоцијама и информисању о услугама и правима које деца која просјаче могу остварити.

XII

Министарство за људска и мањинска права и државну и локалну самоуправу, Министарство унутрашњих послова, Министарство рада и социјалне политике, Министарство здравља и Министарство просвете и науке прикупиће и припремити примере добре праксе и израдити материјале за стручњаке, као и материјале (брошуре, флајере и сл.) за децу која се баве просјачењем и њихове родитеље о ризицима и последицама које дуготрајни боравак и рад на улици имају по живот и развој деце.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.345-053.2(497.11)“2011“
343.85:343.345-053.2(497.11)
342.726-053.2(497.11)

ЈОВИЋ, Наташа

Дечје просјачење у Републици Србији/[аутори извештаја
Наташа Јовић, Снежана Нешић, Филип Бирчанин]. – Београд :
Заштитник грађана, 2011 (Београд : Стандард 2). – 63 стр. :
илустр.; 30 см. – (Превенција експлоатације деце у Југоисточној
Европи)

Тираж 250. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-87945-07-4

1. Нешић, Снежана [аутор] 2. Бирчанин, Филип [аутор]
а) Просјачење – Деца – Истраживање – Србија – 2011
б) Деца – Правна заштита - Србија
COBISS.SR-ID 187690252

То је грозно да се проси.
дете, Ниш

То је било пре шест година, имао сам
шест година кући нисмо имали шта
да једемо.
дете, Београд

Десило ми се да ме је један човек
изубијао од батина зато што сам му
тражио паре.
дете, Нови Сад

Моја мама прима социјално, зато се
моја мама плаши да ме не ухвате,
јер ме онда неће пустити.
дете, Београд

Полиција више верује деци, него
шта кажу велики.
дете, Београд

Ја моју децу никад не бих пустио
да просе.
дете, Београд